

Totalrådgiverens ansvar overfor bygherren

Rebecca M. M. C. R. Stichelbout (2014 4277)

Vejleder: Carsten Munk-Hansen

Anslag: 134.828

Indholdsfortegnelse

Abstract	2
Del I: Indledning.....	3
<i>Baggrund for afhandling</i>	3
<i>Formål og problemformulering</i>	3
<i>Afgrænsning.....</i>	4
<i>Metode og retskilder.....</i>	5
<i>Fremstillingens opbygning</i>	6
Del II: Ydelsen og manglen.....	7
1. <i>Ydelsen</i>	7
1.1 <i>Aftalen og ABR.....</i>	7
1.2 <i>Dansk ARK og FRI's ydelsesbeskrivelser af 2018</i>	9
1.3 <i>Resultat- og indsatsforpligtelse.....</i>	11
1.4 <i>Udvikling i den danske byggebranche</i>	13
2. <i>Manglen.....</i>	13
2.1 <i>Aftalen, ABR & ydelsesbeskrivelserne.....</i>	14
2.2 <i>Obligationsretlige mangelsbegreb.....</i>	15
3. <i>Delkonklusion</i>	16
Del III: Erstatning	17
1. <i>Ansvarsgrundlag.....</i>	19
1.1 <i>Professionsansvar for rådgivere.....</i>	19
1.2 <i>Rådgiverens ansvar for projekteringsfejl.....</i>	23
1.3 <i>Rådgiverens ansvar for valg af uegnede materialer</i>	26
1.4 <i>Delkonklusion</i>	27
2. <i>Årsagsforbindelse og påregnelighed</i>	27
3. <i>Tabet</i>	28
3.1 <i>Tabstypen</i>	28
3.2 <i>Bevisbyrde.....</i>	30
3.3 <i>Bevismiddel.....</i>	32
3.4 <i>Praksis på området.....</i>	33
3.5 <i>Delkonklusion</i>	35
4. <i>Egen skyld.....</i>	36
5. <i>Ansvarsbegrænsninger</i>	36
Del IV: Konklusion.....	38
Del V: Litteraturfortegnelse	40
<i>Bøger.....</i>	40
<i>Love, betænkninger og lovforslag og øvrige kilder</i>	40
<i>Domme & kendelser</i>	41
UFR (Ugeskrift for retsvæsen).....	41
T:BB (Tidskrift for bolig- og byggeret).....	41
KFE (Kendelser om fast ejendom).....	41
FED (Forsikrings- og Erstatningsretlig Domssamling).....	41

<i>Artikler</i>	43
Skærmprent	43

Abstract

There are several cases from the Danish court and Danish Building and Construction Arbitration Court concerning project planning errors or/and use of unsuitable materials from the full-service consultant, that cause obstacles for the client. These obstacles are not yet covered in legal literature after the renewal of the standard terms. The purpose of this thesis is to outline how the legal position of the client to get damages and how he can improve his position following the changes in the standard terms when the full-service consultant has made a project planning error or used unsuitable materials.

Primarily governing in this legal area is the standard term ABR 18. However, given that the standard term is still very new there has not yet been any disputes regulated by it, which means that this thesis will also be including the previously applicable standard terms and court practices cases in the cases where the regulation has not changed.

ABR 18 and the Description of Services, Building and Landscapes 2018 generally governs the parties' obligations. The external framework is determined by ABR 18, whereas the services are more detailed in their description of the parties' services. Despite there being two standard terms, the parties' services are not distinctly described. The underlying law of obligation is therefore also included to further determine the parties' obligations. The obligation of counselling is according to the underlying law of obligation categorized as an obligation commitment, meaning that the consultant needs to do his best with the services he provides.

In case of an absence of agreements concerning breach of the contract, it will again be decided by the law of obligations. Furthermore, it is not often seen that the parties have made such agreements. If the project planning errors or use of unsuitable materials is a part of the full-service consultant's obligations, then it will typically be categorized as a breach of contract. There are two types of breach of contract that can occur: a specific non-conformity or a general non-conformity.

If it is proven that there is a breach of contract and the condition for damages are fulfilled, then it will be possible for the client to claim damages for project planning errors or use of unsuitable materials. The most difficult condition for the client to meet is documenting his actual loss.

Case law shows that the client's alleged loss is often recognized by the Danish Building and Construction Arbitration Court. In the examined case law there has been an ordinary burden of proof, which sometimes can make it hard for the client to prove his actual loss. Nevertheless, it seems that the arbitration court has been open to ease the burden of proof in relation to the loss, which can better the client's chances of claiming damages.

It is a consequence of the assessment of contributory negligence, that the damages can be reduced if the court find that the client has not been reacting to the examined types of breach of contract. Of this, the

client must be aware, and can secure themselves from this by taking on an external advisor. Additionally, the client must be aware that if the parties have agreed upon ABR 18, then it will not be possible for the client to claim damages for indirect losses, which is assessed by categorizing the loss.

Del I: Indledning

Baggrund for afhandling

Med en årlig omsætning på 11,2 milliarder kroner for rådgivning og projektering af bygge- og anlægsarbejder i år 2017¹ er det ikke uvæsentlig, hvis der findes fejl og brug af uegnede materialer, når rådgiveren giver sin rådgivning og foretager projektering. Mangelfuld rådgivning medfører store økonomiske omkostninger, blandt andet i form af senere aflevering af entreprisen, risiko for forkortet levetid for byggeriet og omkostningerne ved at få rette op på den mangelfulde ydelse, hvilket ikke er en hjælpende faktor for en af dansk industris mest konkursprægede brancher.

For at rette op på dette problem har det været foreslået i artiklen ”Byggeriets rådgivere skal tage mere ansvar”², at der skal skabes et større incitament for byggeriets rådgivere til at undgå fejl og mangler i projekteringen af udbudsmaterialet og anden generel rådgivning. Dette kan bl.a. gøres ved at ansvaret for manglerne rettes mod rådgiveren og ikke kun entreprenøren. Hvilket er blevet en større tendens i Danmark siden starten 90’erne, hvor der generelt var en stigning på antallet af tvister ført ved voldgiftsretten for byggeri og anlæg mod rådgivere.³ Et eksempel på en af de mange mediedækkede sager, hvor at rådgiveren har ifaldet et erstatningsansvar for mangler ved sin projektering, ses bl.a. i bobledæk-sagen, om projekteringsfejl ved et byggeri for DR (**T:BB 2014.531VBA**).

Desuden angiver artiklen ”byggeriets rådgivere skal tage mere ansvar”, at byggeriets aftalesystem bør opdateres eller revurderes. Denne revurdering er nu sket i form nye AB 18 & ABR 18 mv., hvor der er sket visse nye tilføjelser til standardvilkårene og ændringer heri, hvorfor det er spændende at se, hvorledes det kommer til at påvirke bygge- og anlægsbranchen samt bygherrens retstilling overfor entreprenører og rådgivere.

Formål og problemformulering

Formålet med dette speciale er at skabe overblik over bygherrens retsstilling og muligheder for erstatning mod den projekterende rådgiver for fejlprojekteringer og valg af uegnede materialer.

Problemformuleringen er derfor som følger:

”Hvilke muligheder har byggeherren for erstatning, når denne retter krav mod en projekterende totalrådgiver som følge af dennes fejlprojektering eller valg af uegnede materialer?”

Afhandlingen vil ud fra overstående problemformulering undersøge de gældende forhold på området, som hovedsageligt er baseret på Almindelige Bestemmelser for Rådgivning og bistand fra 2018 (ABR 18). Grundet at reglerne i ABR først er trådt i kraft per 1. januar 2019, vil det dog være nødvendigt at

¹ Se bilag 2 – Statistik fra Danmarks statistik

² Rudfeld, Henrik & Eske Groes, Byggeriets rådgivere skal tage mere ansvar, KTC, 23/1-2017

³ Nielsen, Tanja og Christian Johansen, Rådgiverens ansvar for kvaliteten af bygherrens udbudsmateriale, T:BB 2012.144

inddrage retspraksis vedrørende den tidligere gældende standardvilkår på området (Almindelige bestemmelser for teknisk rådgivning og bistand fra 1989 (ABR 89)).

Til slut i afhandlingen samles der op og konkluderes hvorledes retstilstanden er vedrørende problemstillingen.

Afgrænsning

Specialet vedrører rådgivning inden for entreprise, og vil derfor ikke behandle afledte udbudsretlige problemstillinger eller byggeretlige problemstillinger som forekommer efter offentlige forskrifter.

Under et byggeri kan bygherren opleve, at der kan forekomme forskellige former for misligholdelsessituationer i det rådgivningsforløb, som han modtager fra sin tekniske rådgiver. I relation til rådgiverens ydelser vil rådgivning i forbindelse med projekteringen udelukkende blive behandlet, da dette anses for at være rådgiverens kerneydelse. Herved behandles fagtilsyn, byggeledelse ikke nærmere. Endvidere behandles byggestyring, budget- eller tidsoverskridelser, kvalitetssikring og andre lignende tilfælde med misligholdelse ikke nærmere, da de omtalte elementer ikke må ses for at være hovedårsagen for rådgiverens projektfejl eller valg af uegnede materialer.

Afhandlingen er afgrænset således at der kunne tages stilling til situationer, hvor bygherren indgår en rådgivningsaftale med en rådgiver i form af totalrådgivning. Totalrådgivning er efter ABR 18 § 10 en rådgiver som påtager sig løsning af samtlige eller de væsentligste rådgivningsopgaver ved projektet. Dette medfører, at denne afhandling ikke vil komme nærmere ind på erstatningsmuligheden for delt rådgivning, fagrådgivning og alle andre øvrige mellemformer for rådgivning. Mellem parterne aftales totalrådgivning ofte eksplicit, hvor parterne ofte også inkorporer ABR 18 eller dele heraf. ABR-vilkårene finder kun anvendelse på teknisk rådgivning, hvorfor dette bliver omdrejningspunktet for specialet. Som følge af dette, vil andre rådgivningstyper såsom erhvervsmæssig, ikke-erhvervsmæssig og økonomisk/juridisk rådgivning ikke blive behandlet i specialet.⁴

Grundet specialets størrelse vil der ske en yderligere afgrænsning, idet der ikke er plads til dybdegående behandling af AB 18 (tidligere AB 92) samt ABT 18 (tidligere ABT 93). Dog vil bestemmelser herfra inddrages kortfattet, hvis det er af betydning for belysningen af emnet.

Det forudsættes, at bygherren for at kunne anvende sine misligholdelsesbeføjelse har reklameret rettidigt, og at det/de krav, som bygherren gør gældende, ikke er forældet og/eller ophørt. Desuden er en yderligere behandling af risikoovergang, reklamation og forældelse afgrænset fra specialet. Herudover behandler specialet ikke nærmere situationen hvor bygherren godtgøres ved afslag i honoraret til rådgiverener eller gør brug af de øvrige misligholdelsesbeføjelser udover erstatning, som er naturalopfyldelse og ophævelse.

Kompensation til bygherren i form af forsikring behandles ikke nærmere, da dette bliver for omfattende.

⁴ *Langsted, Lars Bo, Rådgivning I, s. 28.*

Specialet behandler udelukkende national ret, hvorfor en komparativ analyse af udenlandsk ret er undladt.

Metode og retskilder

Specialet vil behandle problemstillingen ved hjælp af den retsdogmatiske metode. Herved vil den gældende retstilstand på området blive analyseret, systematiseret og beskrevet ved en gennemgang af de relevante retskilder på entrepriserettens område.⁵ De juridiske retskilder er loven, retspraksis, sædvane og forholdets natur.⁶

Der er dog ingen lovgivning, som generelt regulerer forholdet mellem byggeriets parter i Danmark. Det er derfor ikke muligt at finde lovforarbejder, som kan være til hjælp ved fortolkning af ordlyden af gældende ret.

Entrepriseretten er præget af aftalefrihed. I mangel på anden aftale er området som udgangspunkt reguleret ved almindelig deklaratoriske obligationsretlige regler og grundsætninger i det omfang, de er egnede til at blive anvendt i rådgivning i entreprisforhold.

På trods af at forholdet mellem parterne er konkret, individuelt og aftaleretlig reguleret, vil mange elementer af processen for byggeriet gå igen uanset typen af byggeri. Det er derfor i disse tilfælde muligt at udforme ensartede aftaler om vilkår mellem parterne, som kaldes standardvilkår.⁷ Dette har resulteret i, at der er en lang tradition for at brancheorganisationer i samarbejde med staten har udarbejdet standardvilkår, som er fremkommet ved forhandlinger mellem repræsentanter fra byggeriets parter og ressortministeriet.⁸ Disse standardvilkår har i nogle tilfælde været bygget på betænkninger. I sin helhed må ABR-standardvilkårene ses som agreed document, hvilket gør, at de skal underlægges samme fortolkning som lov, og at uklarheder ikke skal fortolkes til gunst for en af parterne.⁹ Standardvilkårene gælder dog kun hvis parterne udtrykkeligt har aftalt, at disse finder anvendelse. I tilfældet hvor standardvilkårene ikke er aftalt, vil dansk rets uskrevne regler om rådgivning på entrepriserettens område finde anvendelse. Her tages dog stadig udgangspunkt i nogle af bestemmelsernes fra ABR18/ABR89 analogt, da standardvilkårene nogle steder er en nedskrivning af generelle entrepriseretlige grundsætninger.¹⁰

Nogle af standardvilkårene på byggeri- og anlægsområdet er udformet med bagvedliggende betænkninger.¹¹ ABR 18 har været udformet på baggrund af betænkningen nr. 1570 afgivet den 21. juni 2018 for ABR 18, hvorfor denne inddrages.¹² Dog er betænkningen ikke i sig selv en retskilde, men en hjælp til forståelse vedrørende bestemmelserne og tankerne bag ved revideringen af ABR-vilkårene.

Det er vigtigt at have for øje, at ABR 18 først er trådt i kraft per 1. januar 2019, hvorfor at ABR 18 først rigtig vil blive anvendt ved aftaleindgåelse fra denne dato. Dette medfører, at der næppe vil være kommet

⁵ *Munk-Hansen*, Carsten, *Retsvidenskabsteori*, s. 204ff.

⁶ *Munk-Hansen*, s. 195

⁷ *Werlauff*, Erik, *Kontrakter*, s. 31f.

⁸ *Evald*, Jens, *Juridisk teori, metode og videnskab*, s. 135f

⁹ *Gjedde-Nielsen*, Michael & Hans Lykke Hansen, *ABR 89*, s. 15 & *Hansen*, Ole, *Entrepriseretlige mellemformer*, s. 33

¹⁰ Bet. 1570, s. 13 & T:BB 2003.480 *Iversen*, Torsten, *Udfyldende entrepriseret: Hvad gælder, når AB 92 ikke er vedtaget?*

¹¹ *Iversen*, Torsten, *Entrepriseretten*, s. 50f. og s. 53f

¹² Herefter forkortet til Bet. 1570

retspraksis som anvender ABR 18. Da utallige aftaler stadig vil være indgået med standardvilkårene ABR 89, vil det stadig være relevant at se disse standardvilkår og den dertilhørende retspraksis.

På det entrepriseretlige område udgør retspraksis oftest kendelser, som er afsagt ved en voldgiftsret som følge af en mangeårig tradition, som også understøttes af AB 18 § 69 & ABR 18 § 63 (som svarer til AB 92 § 47 & ABR 89 pkt. 9). Voldgift betegner tilfælde hvor aftaleparterne aftaler hvorledes fremtidig eller aktuelle tvister skal afgøres af domstolene, men hvor aftaleparterne har en indflydelse på dommersammensætningen samt hvilke processuelle regler, sagerne skal bedømmes efter.¹³ Voldgiftsretter kendelser offentligøres ikke eller gøres tilgængelige for andre end parterne. Som udgangspunkt vil dette medføre, at voldgiftskendelser ikke har præjudikatsværdi. Der er dog en dansk tradition for, at nogle kendelser alligevel udgives gennem tidskrifterne Kendelser om Fast ejendom (KFE) og Tidsskrift for bolig- og byggeret (T:BB). Voldgiftskendelser vil have præjudikatsværdi i andre voldgiftssager og til et vidst omfang også i civile retssager, hvis argumentationen i kendelsen er særlig god. Voldgiftskendelser vil derfor godt kunne bruges til at beskrive den gældende retstilstand i dette speciale.¹⁴

Forholdets natur er også en retskilde på området for entrepriseretten. Dog er denne retskilde problematisk, da den mangler præcision og autoritet. Det skyldes, at forholdets natur er med til at korrigere, moderere og supplere de øvrige retskilder i retskildehierarkiet. Dette har særlig betydning, siden entrepriserettens område er karakteriseret af aftalefrihed. Ved anvendelsen af forholdets natur vil dette indebære, at der skal overvejes hvilke bagvedliggende hensyn, konsekvensbetragtninger, systematik, forudberegnelighed med mere. Disse forskellige hensyn mv. som danner grundlag for forholdets natur på området vil blive inddraget i vurderingen af dette specialets problemstilling.¹⁵

Sekundære retskilder i form juridisk litteratur anvendes også til belysning af problemstillingen; den juridiske litteratur tillægges dog ikke retskildemæssig værdi, da denne er udformet af enkeltpersoner uden et folkeligt mandat. Den juridiske litteratur har imidlertid været med til at påvirke beslutningerne som bliver foretaget af domstolene og voldgiftsretterne i ikke-regulerede tilfælde mellem parterne. Herudover har den juridiske litteratur været med til at udvikle entrepriserettens område, hvorfor der løbende inddrages juridisk litteratur, for at belyse specialets problemstilling.¹⁶

Fremstillingens opbygning

Specialet opbygges efter den almindelige obligationsretlige tretrinsmodel, som hjælper med at skabe overblik over retstilstanden. Dette gøres, så det først kan vurderes, hvilken ydelse, rådgiveren skal præstere. Dernæst om der forligger en misligholdelse af forpligtelserne i forhold til det aftalte og endeligt om misligholdelsen udløser muligheden for at kunne kræve erstatning, hvis betingelserne herfor er opfyldt.

Specialet deles op i seks dele:

¹³ *Bang-Pedersen*, Ulrik Rammeskov, Lasse Højlund Christensen og Clement Salung Petersen, *Den civile retspleje*, s. 568ff

¹⁴ *Munk-Hansen*, Carsten, s. 334f. & *Juul*, Jakob & *Thommesen*, Peter Fauerholdt, *Voldgiftsret*, s. 271f.

¹⁵ *Iversen*, Torsten, *Entrepriseretten*, s. 48f.

¹⁶ *Iversen*, Torsten, *Entrepriseretten*, s. 50

- Del I: Del I indeholder en indledning, samt en afgrænsning af hvad der ikke behandles i specialet. Desuden vil denne del også omhandle valg af metode til undersøgelsen af problemstilling, hvilke retskilder der anvendes og deres retskildemæssigværdi i relation til problemstillingen.
- Del II: I del II vil der belyses, hvad rådgiverens ydelser består i og hvornår manglen kan tilregnes rådgiveren i henhold til rådgivningsaftalen, ABR, Dansk Ark & FRI's ydelsesbeskrivelser samt de almindelig obligationsretlige principper.
- Del III: Del II's viden anvendes i del III til at behandle misligholdelsesbeføjelsen erstatning, som er genstand for behandling. Her vil del III gennemgå og analysere kravene for at kunne få erstatning efter de erstatningsretlige betingelser, hvor der nærmere ses på misligholdelsestilfælde med projekteringsfejl og valg af uegnede materialer.
- Del IV: Her foretages en sammenfatning og konkluderes hvorledes at retstilstanden er på området.
- Del V: Litteraturliste og afgørelsesregister.

Del II: Ydelsen og manglen

For at vurdere om en misligholdelse forligger, er det nødvendig at vide hvilken ydelse, rådgiveren har forpligtet sig til at yde. Hvis bygherren kan statuere at der foreligger en misligholdelse af parternes aftale, vil bygherren kunne anvende sine misligholdelsesbeføjelser.

1. Ydelsen

For at vurdere, hvilken ydelse rådgiveren skal levere, giver det mening først at se på, hvad parterne har aftalt gennem rådgiveraftalen.¹⁷ Hertil kan ABR 18 (samt ABR 89) og Dansk ARK og FRI's ydelsesbeskrivelser være en hjælp til at vurdere, hvad der må anses for at være omfattet af rådgiverens ydelse såfremt disse er indgået.

Entrepriseretlige og obligationsretlige grundsætning undersøges også. Dette skyldes at der vil kunne forekomme tilfælde, hvor de tre ovenstående måder ikke belyser, hvad der omfattes af rådgiverens ydelse.

1.1 Aftalen og ABR

Entrepriseretten er præget af aftalefrihed, hvilket gør, at parterne kan aftale, hvad rådgiverens ydelse er i den pågældende entreprise.¹⁸ Her vil rådgivningsaftalen og klientens anvisninger være med til at kunne definere, hvad klienten forventer af rådgivning, honorering mv. Ved bygherrens inddragelse af en teknisk rådgiver til projekteringen af et hovedprojekt (udbudsmateriale) vil disse ofte i rådgiveraftalen indgå ABR-standardvilkårene.

I en klassisk entreprise vil bygherren være den, der ønsker et byggeprojekt realiseret. Her vil bygherren hyre en rådgiver, som oftest vil være en arkitekt og/eller en ingeniør, til hjælp med projektering, da klienten ikke selv har den fornødne tekniske ekspertise. Rådgiveren vil kunne antages til projekter, som enten ikke er fuldt ud detaljeret eller til udformningen af et detaljeret projekt, som kaldes et hovedprojekt. Hovedprojektet medfører, at rådgiveren vil skulle udarbejde et udbudsmateriale, som skal danne grundlag for at bygherren kan antage en entreprenør til udførelsen af sit byggeprojekt.¹⁹

¹⁷ Werlauff, Erik, Kontrakter, s. 80

¹⁸ Iversen, Torsten, Entrepriseretten, s. 28f., s. 45 s. 50ff.

¹⁹ Hansen, Jørgen, Vilttoft, H. og Walsøe, P., Ansvar og moderniseret byggeproces, s. 25

Både AB18 og ABR 18 (og de tidligere AB 92 og ABR 89) regulerer som udgangspunkt den klassiske entreprisform. Der findes også entrepriseretlige mellemformer, men disse vil ikke blive behandlet dybdegående. De entrepriseretlige mellemformer kan fx være situationer, hvor at man ønsker at en entreprenør med særlig ekspertise inddrages i projektering eller hvis nogle af faserne i byggeriet først skal udføres om flere år.²⁰

Rådgiverens hovedydelse vil være projektering, hvilket også fremgår af ABR 18 § 14, som angiver at rådgiveren skal udføre projektering af hele projektet, hvis parterne ikke har aftalt andet.²¹

Det er imidlertid svært at afgrænse positivt, hvad rådgiverens ydelser er mere konkret end projektering. Der ses derfor ofte i de regler, som også gælder for entreprenører. På trods af at AB 18 ikke finder anvendelse på aftalegrundlaget mellem bygherren og rådgiveren, har AB 18 en betydning overfor rådgiveren, da AB 18 angiver, at bygherren forpligtes til at levere et bygbart udbudsmateriale til entreprenøren efter AB 18 § 4, stk. 2 (som svarer til AB92 § 2, stk. 2). Klarhedskravet fra AB 18 § 4, stk. 2 er første gang statueret i **KFE 1976.51 DIV** hvor det fremgår at det må "(...)være et krav, at udbudsmaterialet er udformet og opbygget logisk og let tilgængeligt(...)". Hvis at der er fejl, mangler eller uklarheder i udbudsmaterialet, bliver det fortolket til skade for bygherren jf. koncipistreglen. Dette fremgår igen i **KFE 1976.51 DIV**, hvor det statueres at "(...) berettiget tvivl må komme udbyderen til skade(...)", hvorfor bygherren ofte vil inddrage en teknisk rådgiver til at udforme hovedprojektet og potentielt projektopfølgning.²² Eftersom rådgiveren ofte bliver antaget af bygherren til at udforme hovedprojektet, kan det udledes, at rådgiverens ydelse meget forsimplet er, at denne skal beskrive hvad entreprenøren skal udføre og udarbejde materialer hertil.²³ Rådgiverens materiale skal være korrekt og udtømmende på en sådan måde, at en entreprenør ud fra rådgiverens beskrivelse kan levere bygherrens ønskede slutresultat jf. **U 1950.658 H**.

Hvis rådgiverens ydelse skal defineres ud fra ABR 18 eller ABR 89, er det nødvendigt, at parterne har aftalt at standardvilkårene finder anvendelse, hvilket følger af ABR 18 § 1, 2. pkt. og **U 2002.1431 H**, hvor Højesteret fandt at parterne ikke udtrykkeligt havde indgået ABR. Rådgiveren kunne derfor ikke i sagen støtte ret på en bestemmelse i ABR. Det vil være tilstrækkeligt at parterne har henvist til ABR-vilkårene.²⁴ Der kan dog godt ske fravigelser i forhold til dele af ABR 18, hvis parterne tydeligt og udtrykkeligt har aftalt, hvilke punkter der skal ske en fravigelse af jf. ABR 18 § 1, stk. 2.

ABR 18 finder anvendelse på ” *aftaler om rådgivning og bistand inden for bygge- og anlægsvirksomhed, hvor bygherren ikke er forbruger.*” jf. ABR 18 § 1, 1. pkt. Der angives ikke en nærmere definition af, hvad der forstås ved en rådgiver. ABR 89's pkt. 1.0.2 beskrivelse af en rådgiver finder derfor stadig anvendelse, men AB-udvalget fandtes overflødig at have med i ABR 18.²⁵

²⁰ Hansen, Ole, *Entrepriseretlige mellemformer*, s. 26

²¹ Bet. 1570, s. 251

²² *ibid* s. 98ff. & Gjedde-Nielsen, ABR 89, s. 61-68 & Hørbyck, Erik, *Entreprise med kommentarer*, s. 45ff.

²³ Nielsen, Tanja & Christian Johansen, ” Rådgiverens ansvar for kvaliteten af bygherrens udbudsmateriale”, T:BB 2012.144

²⁴ Gjedde-Nielsen, ABR 89, s. 16

²⁵ Bet. 1570, s. 231f

ABR 18 § 4 angiver at der i rådgiveraftalen skal tages stilling til, hvilke ydelser rådgiveren skal levere, honoreringen af denne, budgettering, organisationsform og tidsplaner, som skal overholdes. Hvis parterne har aftalt totalrådgivning, vil totalrådgiverens hovedydelse som udgangspunkt vedrøre løsningen af samtlige eller væsentlige dele af projektet jf. ABR 18 § 10. Fordelene ved at parterne indgår totalrådgivning er, at det nemmere at foretage en ansvarsplacering, koordinere og budgetstyre arbejdet. Herudover vil bygherren kun skulle præstere sin hovedydelse, nemlig betalingen – til én kontraktpart, totalrådgiveren.²⁶ Hvis der er uklarheder om rådgiverens ydelse i aftalen og dennes grundlag, vil rådgiveren skulle indhente bygherrens afgørelse jf. ABR 18 § 18.

ABR 18 og ABR 89 angiver ikke nærmere, hvilken kvalitet eller hvad rådgiverens ydelse omfatter andet end at ”Opgaven skal udføres i overensstemmelse med aftalen, god rådgivningskik og bygherrens anvisninger. Rådgiveren skal kvalitets sikre sine ydelser.” jf. ABR 18 § 9, stk. 1 og at disse kan leveres i faser jf. ABR 18 § 11.²⁷ Faserne i ABR 18 § 11 beskriver en klassisk entrepriseretlig mellemform, som består af en programfase, en forslagsfase, en projekteringsfase, en udførelsesfase og en brugsfase. ABR 18 § 11’s faser svarer til ABR 89’s pkt. 2.3.1. Den klare opdeling af faserne har til hensigt at hjælpe med en klar opgavefordeling og senere ansvarsfordeling, ved at bygherren løbende kan godkende de trufne beslutninger for hver fase.²⁸ Ved de entrepriseretlige mellemformer er det i juridisk litteratur blevet problematiseret, at når der ikke er en klar faseopdeling og ydelsesfordeling, ”bliver kerneproblemet, hvem der har påtaget sig ansvaret for projektering hhv. udførelse, og hvad der i øvrigt må forstås herved”²⁹. Rådgiverens ydelse vil særligt være under programfase, forslagsfase, projekteringsfasen.³⁰ Dog beskriver ABR 18 (og ABR 89) ikke hvilke ydelser der mere præcist skal ydes i disse faser, ud over at rådgiveren ved færdiggørelsen af hver fase vil skulle foretage granskning af sit projekt jf. ABR 18 § 11, stk. 2.

ABR-vilkårene opstiller kun nogle løse rammer for, hvad der omfattes af rådgiverens forpligtelse. Der beskrives ikke nærmere, hvad rådgiveren skal levere af ydelse, hvornår det skal gøres og i hvilken kvalitet, rådgiverens ydelse skal have. Derfor er det nødvendigt at se i ydelsesbeskrivelserne eller i almindelig obligationsret, for at kunne forankueliggøre, hvilke ydelser der mere præcist er omfattet af rådgiverens ydelser. Den mest anvendte ydelsesbeskrivelser er fra Danske Arkitekters og Foreningen af Rådgivende Ingeniørs ydelsesbeskrivelser³¹, hvorfor denne behandles nærmere nu.

1.2 Dansk ARK og FRI’s ydelsesbeskrivelser af 2018³²

Siden ABR 18 ikke nærmere afgrænser rådgiverens ydelse, vil parterne næsten altid have henvisninger til ydelsesbeskrivelser i rådgiveraftalen. Der ses derfor på, om YBL 18 kan belyse hvad der er omfattet af rådgiverens ydelse. Ydelsesbeskrivelserne vil ofte blive indgået i sammenspil med ABR-vilkårene og finder kun anvendelse, hvis parterne har indgået dem. For at sikre sig at ydelsesbeskrivelserne er indgået, fremgår det af flere af rådgivningsbranchens standardforbehold, regler eller vedtægter, at aftalen bør

²⁶ Gjedde-Nielsen, ABR 89, s. 61

²⁷ Werlauff, Erik, Kontrakter, s. 83

²⁸ Hansen, Ole, Entrepriseretlige mellemformer, s. 20ff.

²⁹ Hansen, Ole, Entrepriseretlige mellemformer, s. 32

³⁰ Hansen, Ole, Entrepriseretlige mellemformer, s. 100ff. & Gjedde-Nielsen, ABR 89, s. 61ff

³¹ Også kaldet Dansk ARK og FRI’s ydelsesbeskrivelser

³² Fremover forkortet til YBL 18

indgås skriftligt.³³ Dette er blandt andet muligt at gøre ved hjælp af den standard aftaleformular, som er lavet i samarbejde mellem FRI og Dansk Ark og bygherreforeningen.³⁴

Hvis parterne som udgangspunkt ikke henviser til disse ydelsesbeskrivelser vil voldgiftsretten, dog som udgangspunkt stadig inddrage ydelsesbeskrivelserne i deres fortolkning og udfyldning af parternes aftale, da disse er hyppigt anvendt.

I forordet til YBL 18 bemærkes det, at rådgiverens ydelser kun omfatter de ydelser, der er inden for rådgiverens fagområde, og som er indeholdt i parternes rådgiveraftale. Her angives der i pkt. 0 en definition af en rådgiver som værende ”*teknisk rådgiver, der påtager sig løsning af en given opgave, herunder typisk arkitekt, landskabsarkitekt, konstruktionsingeniør og installationsingeniør.*”

Af YBL 18 pkt. 5 fremgår, det hvordan at rådgiveren bistår under projekteringen af et hovedprojekt, som også er kaldet et udbudsprojekt i YBL 18. Rådgiveren skal med udgangspunkt i et fuldt og gennemarbejdet projekt rådgive således, at opgaven er fastslået ”*klart og med en sådan detaljeringsgrad, at det kan danne grundlag for udbud, kontrahering, udarbejdelse af udførelsesprojekt og udførelse.*” jf. pkt. 5. Dette stemmer fint overens med det klarhedskrav, som også er angivet i AB 18 § 4, stk. 2. YBL 18 pkt. 5.1-5.7 angiver herudover at rådgiveren indenfor eget ansvarsområde skal hjælpe med udarbejdelsen af arbejdsbeskrivelser, dokumentfortegnelser, oplæg til entrepriseaftalen, tegninger, byggesagsbeskrivelser, tidsplaner samt øvrige generelle dokumenter og tilbudslister som grundlag for bygherrens senere udbud til en entreprenør.

Hvis rådgiverens ydelse ikke er beskrevet i rådgivningsaftalen vil rådgiveren kun være forpligtet til at præstere sin ydelse i henhold til den/de vedtagne ydelsesbeskrivelse(r), også selv om parterne ikke har henvist til beskrivelserne i rådgivningsaftalen.³⁵

Dette underbygges af sagen **T:BB 2004.189VBA**, som godt nok ikke omfatter en totalrådgivningssituation, men viser hvorledes voldgiftsretterne vælger at fortolke ydelsesbeskrivelserne. I sagen blev rådgiveren, en arkitekt, ikke pålagt ansvar for projekteringsfejl vedrørende vinduespartier, som ikke overholdte bygningsreglementets støjniveau, fordi arkitekten havde undladt at fortage lyd målinger og akustiske beregning. Parterne havde indgået de daværende ydelsesbeskrivelser for arkitekter og havde aftalt, at arkitekten kun skulle udføre arkitektfagligt rådgivning, og der var antaget en ingeniør til ingeniørydelserne, som skulle leveres. Voldgiftsnævnet fandt at arkitekten kun havde påtaget sig arkitektfagligt rådgivning og at ”(*...)*Gennemførelse af lyd målinger og akustiske beregninger er ikke en arkitektfaglig opgave, (*...*) som indgår i aftalegrundlaget. Det fremgår heller ikke af aftalegrundlaget i øvrigt, at klageren har påtaget sig at præstere denne ydelse. (*...*)”. Af kendelsen ses det at voldgiftsretten anvendte ydelsesbeskrivelsernes ordlyd for at vurdere, om ydelsen var en del af parternes aftale eller ej. Selvom kendelsen bygger på ydelsesbeskrivelsen fra 1996, kan den stadig finde anvendelse, da lyd målinger og akustiske beregninger ikke er en del af arkitektens opgaver efter YBL 18.

YBL 18 giver i forhold til ABR 18 et bedre overblik over, hvad og hvornår rådgiverens ydelser skal præsteres. Dog fastlægger YBL 18 ikke de nærmere betingelser for kvaliteten af ydelsen, som rådgiveren

³³ Gjedde-Nielsen, ABR 89, s. 19

³⁴ Aftaleformular i henhold til ABR 18 – teknisk rådgivning og bistand, oktober 2018

³⁵ Nielsen, Tanja og Christian Johansen, Rådgiverens ansvar for kvaliteten af bygherrens udbudsmateriale, T:BB 2012.144

skal levere. For at kunne vurdere dette, må bygherren være nødsaget til at inddrage almindelig obligationsret, for at kunne vurdere om rådgiverne har præsteret en kontraktmæssig ydelse.

1.3 Resultat- og indsatsforpligtelse

Hvis parterne ikke i rådgivningsaftalen henviser til, at de har indgået ABR 18, YBL 18 eller andre dokumenter, hvor ydelserne specificeret nærmere, må der ske en udfyldende fortolkning af rådgivningsaftalen. Dette vil gøres ved hjælp af at se herpå med obligationsrettens sontring af forpligtelser.

I obligationsretten vil rådgivning kunne opdeles i to former for forpligtelser; Resultatforpligtelsen og indsatsforpligtelsen. En resultatforpligtelse er en forpligtelse, hvor rådgiveren skal yde et resultat, her vil det være at rådgiveren skal levere et færdig og gennemarbejdet udbudsmateriale til bygherren. En indsatsforpligtelse vil derimod kun forpligte rådgiveren til at skulle yde en god indsats, uden at det nødvendigvis ender med et resultat.³⁶

Sontringen af, hvilken type forpligtelse, som rådgiveren har påtaget sig, får betydning ved vurderingen af om der er leveret en kontrastmæssig ydelse eller om der forligger en mangel. Desuden har sontringen mellem hvilken type forpligtelse rådgiveren ydelse er, en betydning for bevisbyrden for om ydelsen er leveret til kontraktmæssig stand. Hvis rådgiverens ydelse ses som en resultatforpligtelse, vil det medføre et præsumptionsansvar. Dette betyder at der er omvendt bevisbyrde, hvilket medfører, at rådgiveren skal bevise, at denne ikke har handlet culpøst. Hvis rådgiverens ydelse derimod må ses som en indsatsforpligtelse, vil det medføre ligefrem bevisbyrde.³⁷

Af entrepriseretlig litteratur fremgår det, at der er uenighed om, hvorvidt rådgiverens ydelse må ses som en resultat- eller indsatsforpligtelse. *Werlauff* antyder at entrepriseaftaler generelt anser ydelsen som værende en resultatforpligtelse.³⁸ *Iversen* mener, at rådgivningsaftalen traditionelt ses som en indsatsforpligtelse, fordi der kun er tale om, at rådgiveren skal yde en tjenesteydelse, som er fagligt forsvarlig, og ikke antages til at bære risikoen for arbejdet. Det er for så vidt i nogle rådgivningssituationer rigtigt, at arkitekten eller ingeniøren stadig har krav på vederlag på trods af at bygherren ikke alligevel anvender disse.³⁹ Dette synspunkt er *Gjedde Nielsen og Lykke Hansen* enig i. De supplerer dette med, at hvis der skal ske fravigelser, skal parterne have aftalt dette.⁴⁰ Det må antages at disse synspunkter til dels bygger på højesteretsdommer *Jørgen Trolles* kommentarer i U1973B.322 til dommen **U 1973.675H** samt nyere praksis, som fastholder et lignende synspunkt i **U 2010.213 H**. Af kommentarerne i U1973B.322 kom *Trolle* frem til, at tekniske rådgivere ikke hæfter ud fra et garantisyndpunkt, altså forpligter sig til at levere et bestemt resultat, alene på grund af, at de råder klienten til anvendelsen af et bestemt materiale. Højesteret fandt, at et garantiansvar kræver at rådgiveren skal tilsikre brugbarheden af materialet.

I **U 2010.213 H**, hvor et rådgivende ingeniørfirma, R, blev fundet erstatningsansvarlige for projekteringsfejl, som medførte kulilteproblemer grundet en underdimensionering af gokart-halens

³⁶ *Andersen, Mads Bryde & Joseph Lookofsky, Lærebog i Obligationsret I, s. 43*

³⁷ *ibid.*, s. 43ff.

³⁸ *Werlauff, Erik, Kontrakter, s. 78*

³⁹ *Iversen, Torsten, Entrepriseretten, s. 45*

⁴⁰ *Gjedde Nielsen, ABR 89, s. 186f.*

ventilationssystemet. R fik medhold i deres honorarkrav på ca. 132.000 kr., her kan det ses at der stilles et kriterie om, at rådgiveren skal have tilsikret sin ydelse for at det kan ses som en resultatforpligtelse. Siden R ikke havde lovet at tilsikre et resultat med et ventilationssystem, der kunne sikre rette kuliltekoncentration i hallen, må R's ydelse ses som en indsatsforpligtelse.

Hansen mener derimod, at rådgivningsydelsen hverken kan kategoriseres som en indsats- eller resultatforpligtelse. *Hansen* mener, at retstilstand må være en blanding af de forpligtelsesformer. Dette understøtter han ved at angive, at rådgiveren skal udforme et resultat i form af et hovedprojekt. Her henviser han til **KFE 2010.61 VBA**, hvor voldgiftsretten fandt at totalrådgiveren havde et rådgivningsansvar som følge af uklarhed i udformningen af udbudsmaterialet. Voldgiftsretten fandt at rådgiveren ikke kunne gøres erstatningsansvarlig for uklarheden, da denne ikke havde medført et tab. Dette var begrundet ved at ”*entreprisensammen, såfremt kontrakten havde været udformet korrekt, ville have været tilsvarende højere.*” Her har det desuden spillet ind, at ”*udgifterne ved byggeriet har været forelagt bygherren og dennes byggeadministrator*”, hvorfor retten herefter frifandt totalrådgiveren. *Hansen* pointerer, at voldgiftsretten udover at forholdte sig til, om hovedprojektet opfylder klarhedskravet i AB92 også foretog en skyldsvurdering. Denne skyldsvurdering sandsynliggør, at der ikke foreligger en ren resultatforpligtelse, men en blanding af de to former for forpligtelser.⁴¹ Dette understøttes i T:BB 2012.144, hvor forfatterne heraf mener, at ydelsen, en teknisk rådgiver skal yde, er en indsatsforpligtelse samt nogle øvrige ydelser. Disse øvrige ydelser vil ses som en resultatforpligtelse, fordi resultatet af rådgiverens ydelse er nødvendige, for at entreprenøren kan opfylde sin egen aftale med bygherren.⁴²

På trods af diskussionen i juridisk retslitteraturen, synes det ikke at kunne være grundlag, for at rådgiverens ydelse skal ses som en resultatforpligtelse. Det kan konkluderes, at rådgiverens ydelse enten må ses som en indsatsforpligtelse eller en blanding af de to forpligtelsesformer.⁴³ Dette illustreres blandt andet i **T:BB 2009.421Ø**, hvor landsretten fandt, at rådgiveren havde krav på honorar, på trods af at projektets økonomiske ramme ikke kunne holde. Østre landsret lagde i afgørelsen vægt på, at den økonomiske ramme ikke var aftalt til at skulle udgøre maksimal prisen for projektet. At nogle opgaver i entrepriseretten ses som en indsatsforpligtelse, er også illustreret i **T:BB 2009.9V**, som vedrører en entreprenør. I dommen skulle entreprenøren forsøge at afslibe et gulv, som parterne begge to vidste var en vanskelig og usædvanlig opgave. Her fandt landsretten også at entreprenøren havde krav på sit honorar, på trods af at der ikke var leveret det resultat som bygherren ønskede.

Rådgiveren er forpligtet til at præstere en god indsats, som en professionel rådgiver vil have ydet indenfor samme fagområde. Vurderingen af hvornår en god indsats opfylder den kontraktmæssige ydelse er dog usikker. Af praksis kan det ses, at det er op til en konkret vurdering i hver enkelt sag, og at vurderingen oftest bliver foretaget i forbindelse med ansvarsgrundlagsvurderingen ved en tvist mellem bygherren og rådgiveren. Ved vurderingen vil branche kutymer og sædvaner også have indflydelse herpå. Ansvarsgrundlaget vil blive behandlet nærmere i del III, afsnit 1.1.

⁴¹ *Hansen, Ole*, entrepriseretlige mellemformer, s. 109f.

⁴² *Nielsen, Tanja* og *Christian Johansen*, Rådgiverens ansvar for kvaliteten af bygherrens udbudsmateriale, T:BB 2012.144

⁴³ *Ulfbeck, Vibe*, Erstatningsretlige grænseområder, s. 29. & *Fenger, Niels m.fl.*, Festskrift til Erik Werlauff, ”*Den vrede galease – om culpa, bonus pater, professionsansvar og andre begreber*”, s. 262ff.”

1.4 Udvikling i den danske byggebranche

Byggebranchen har udviklet sig meget, siden indførelsen af standardvilkår vedrørende teknisk rådgivning i byggebranchen fra 1975. Her har reglerne først været ændret i ABR 89, som bygger videre på ABR75, og senest med ABR 18. Eftersom nogle af bestemmelserne i ABR 89 er blevet formuleret for 40 år siden, har det medført at nogle af bestemmelserne heri ikke længere er tidssvarende eller hensigtsmæssig.⁴⁴

Dette har medført at branchen har valgt at anvende mellemformer, som på nogle punkter afviger i forhold til den klassiske entreprisform som ABR 89, AB 92 og ABT 93 byggede på.⁴⁵ Ved ændringerne i ABR 18 har AB-udvalget haft brugen af mellemformer såsom partnerring, storentrepriser m.m. med i overvejelserne. Ved udformningen af ABR 18 har ABR-udvalget forsøgt at gøre ABR-vilkårene mere tidssvarende og harmoniseret systematikken mellem AB- og ABR-vilkårene.⁴⁶

En af fællestrækkene ved brugen af mellemformerne har været, at entreprenøren i større omfang har været inddraget til projektering i byggeriet. Det er nu en realitet, at der også sker entreprenørprojektering, hvilket også kan ses ved at der er blevet taget højde herfor i ABR 18 §§ 10, 14 og 23, samt YBL 18 pkt. 5.1. YBL 18 pkt. 5.1 angiver at rådgiveren i udbudsgrundlaget skal fastlægge *"(...)omfanget af rådgiverens vurdering af entreprenørprojektering (...)"* og *"(...)udarbejder udbudskontrolplan, herunder krav til entreprenørens dokumentation af granskning og kontrol af eventuel entreprenørprojektering samt til dokumentation af udførelseskontrol(...)"*. Dette medfører en ændring i den velkendte faseopdeling, som kendes fra standardvilkårene, hvor rådgiverens ydelse er projektering og entreprenørens ydelse er at udføre byggeriet.⁴⁷

Om revurderingen af AB-vilkårene understøtter byggebranchens udvikling og er en forbedring af forholdene i forhold til de tidligere gældende standardvilkår behandles nærmere i T:BB 2018.310, T:BB 2018.420 og T:BB 2018.358.

Ved brugen af de nye entreprisformer, vil det blive sværere for bygherren at konstatere og konkretisere, om rådgiveren har leveret den aftalte ydelse til rette tid og i rette stand, hvis parterne ikke nærmere har udspecificeret det i deres indbyrdes aftale, rådgivningsaftalen. Inddragelsen af entreprenør i projekteringen medfører desuden, at de klassiske rammer for totalrådgivningsopgaver, som beskrevet i Del II, afsnit 1.1, i dag er anderledes. Ved inddragelse af en entreprenør i projekteringen af byggeriet, bliver det svært for bygherren at kunne placere ansvaret senere, fordi det kan være et problem at vurdere, om fejlen skal skyldes rådgiveren eller entreprenøren.

2. Manglen

Rådgiverens ydelse er undersøgt i del I, afsnit 1, hvorfor det nu belyses, hvad der udgør en mangel. Her ses der på hvornår vurdering af om der foreligger en mangel sker og hvad der udgør en mangel. Denne vurdering træffes af domstolene/voldgiftsretterne, da mangelsbegrebet er et juridisk begreb.⁴⁸ Til

⁴⁴ Gjedde-Nielsen, Michael, Nogle bemærkninger til ABR 18, T:BB 2018.305

⁴⁵ Hansen, Ole, Entrepriseretlige mellemformer, s. 24f. & Nielsen, Tanja og Christian Johansen, Rådgiverens ansvar for kvaliteten af bygherrens udbudsmateriale, T:BB 2012.144

⁴⁶ Bet. 1570, s. 14f.

⁴⁷ Nielsen, Tanja og Christian Johansen, Rådgiverens ansvar for kvaliteten af bygherrens udbudsmateriale, T:BB 2012.144

⁴⁸ Gjedde-Nielsen, ABR 89, s. 163f.

undersøgelsen af hvornår der foreligger en mangel ved rådgiverens ydelse, ses der først på rådgivningsaftalen, ABR og ydelsesbeskrivelserne og herefter på den almindelig obligationsret. Ved mangelsvurderingen fokuseres der på mangler som følge af projekteringsfejl og mangler som opstår ved valg af materialer. De sidstnævnte behandles nærmere i relation med ansvaret og tabet i del III.

2.1 Aftalen, ABR & ydelsesbeskrivelserne

Rådgivningsaftalen vil som udgangspunkt angive, hvad rådgiverens realdyelse er, og bør gerne nærmere angive, hvornår den rette ydelse er leveret, hvornår den skal leveres og i hvilken stand ydelsen skal være. Dog er rådgivningsaftalen ofte tavs vedrørende, hvornår der foreligger en misligholdelse af aftalen. Dette skyldes at parterne ofte vedtager ABR 18 som udfyldende regelsæt. Der ses derfor på hvad ABR 18 angiver om mangler.

ABR 18, Afsnit G, har overskriften Mangler, som beskriver hvornår der foreligger en mangel, hvornår vurderingen af om en mangel foreligger er og hvilke misligholdelsesbeføjelserne som manglen kan udløse. Her er det defineret, at der foreligger en mangel hvis rådgiveren ikke har udført sin opgave i overensstemmelse med aftalen, god rådgivningsskik eller efter bygherrens anvisninger, jf. ABR 18 § 9, stk. 1, § 17 og § 42. Af bemærkningerne til ABR 18 § 42 og i ABR 18 § 43, fremgår det at mangelsbedømmelsen skal foretages ved afleveringen af de enkelte faser efter § 11 eller senere.⁴⁹

Indførelsen af en definition, af hvad der anses for en mangel i ABR 18 § 42, retter op på den usikre retstilling som ABR 89 pkt. 8 medførte. Der er nu en angivelse, hvad der anses for en mangel, før der angives misligholdelsesbeføjelserne, som kan anvendes i tilfælde af mangler ved projektet. Mangelsvurderingen, der foretages for sager indgået på ABR 89-vilkår, gennemgås nærmere i afsnit 2.2.

Ydelsesbeskrivelserne, YBL 18, er en vejledning til, hvilken ydelse rådgiveren skal levere. YBL 18 indeholder dog ikke beskrivelser af tilfælde med misligholdelse, hvorfor denne ikke kan anvendes til at fastslå at der forekom en misligholdelse af aftalen.

Det ses ikke som en mangel, hvis rådgiveren ikke vil levere mere end hvad parterne har aftalt. Dette følger af **T:BB 2015.33VBA**, hvor klienten prøvede at forpligte rådgiveren til at udføre opgaver, som ikke var omfattet af parternes aftale om, hvad rådgiveren skulle levere. Her fandt voldgiftsretten, at det ikke er muligt at forpligte rådgiveren ud over hvad der er aftale i rådgivningsaftalen.

Det fremgår hverken af rådgivningsaftalen eller ydelsesbeskrivelserne, hvornår rådgiverens ydelse anses for misligholdt, eller hvilken kvalitet den skal have. Det kan dog ses, at ABR 18 § 42 kort giver en beskrivelse af, hvornår der er leveret en mangelfuld ydelse. Da ABR 18 først er trådt i kraft d. 1. januar 2019, er der ikke kommet retspraksis, som kan definere nærmere, hvad der udgør en mangel. Derfor må der ses på sager fra tiden hvor parterne i stedet indgik ABR 89. I ABR 89 var mangelsbegrebet defineret ved hjælp af obligationsretten, som stadig må finde anvendelse i mangelsvurderingen.

⁴⁹ Bet. 1570, s. 315

2.2 Obligationsretlige mangelsbegreb

I obligationsretten skal rådgiveren levere sin ydelse i rette tid, til rette sted og i rette stand. En mangel vil forlægge, hvis ydelsen ikke besidder de egenskaber, som parterne har aftalt eller hvis ydelsen ikke opfylder de krav, som lovgivningen stiller hertil. Det kan for eksempel forekomme, hvis ydelsen ikke er som aftalt eller forventet i forhold til omstændighederne, jf. den almindelige mangels definition i købelovens §§75a og 76, stk. 1. Det kan konstateres at en mangel således kan forekomme som enten en konkret eller en generel mangel (også kaldet en abstrakt mangel). En konkret mangel vil være defineret ved den individuelle aftale, gældende bestemmelser og konkrete omstændigheder som vedrørende den aftale om den pågældende ydelse. Ydelsen kan være udformet på en sådan måde, at den opfylder kravet om god projekteringskik og er udarbejdet håndværksmæssigt korrekt, men ikke levere op til rådgivningsaftalen eller bygherrens anvisninger. Hvis dette sker vil det medføre, at arbejdet i den konkrete situation er mangelfuldt. En mangel vil ses som abstrakt, hvis grundlaget for manglen følger af almindelig retsopfattelse, som er fastlagt på baggrund af faglige normer og retspraksis på området.⁵⁰

Sondringen af hvilken type mangel der foreligger, vil i nogle tilfælde være nem at fastlægge. Der er dog også områder, hvor det kan være vanskeligt. Ved behandlingen af de sværere områder vil der ved tvistløsningen oftest inddrages brancheorganisationernes responsa'er, skønserklæringer, og relevant praksis på området.⁵¹

Mangelsdefinitionen i ABR 18 § 42 må anses for at stemme overens med mangelsdefinitionen fra obligationsretten, hvorfor retspraksis om mangler i enterprisesager, som har været indgået med ABR 89, stadig vil finde anvendelse.

En konkret mangel kan for eksempel være, at bygherren og rådgiveren aftaler, at et lejlighedskompleks skal have altaner, som har en bestemt størrelse. Rådgiveren laver dog fejl i sine beregninger, så altanerne ikke har den aftalte størrelse, når entreprenøren har ydet sin ydelse.

Et eksempel på en abstrakt mangel kan være, at rådgiveren har skulle udforme altaner, og får udformet disse i byggetegningerne som aftalt, men rådgiveren som følge af fejleregninger vælger et materiale til rækværket som ikke er egnet hertil. Således kan altanerne ikke sikkerhedsgodkendes fordi rækværket ikke opfylder kvalitetskravene og sikkerhedsnormerne, hvilket strider imod den almindelige retsopfattelse.

De nævnte eksempler sonder mellem de to typer mangler. Eksemplerne indeholder situationer med projekteringsfejl eller valg af uegnet materiale i forhold til den realydelse, som rådgiveren har skullet levere. Totalrådgiverens fejlprojektering og/eller valg af uegnet materiale vil kunne ses som misligholdelse uanset om det er en konkret eller abstrakt mangel. Det er dog ikke ensbetydende med at rådgiverens projekteringsfejl eller valg af uegnet materiale medfører et erstatningsansvar. Dette vil blive nærmere behandlet i del III.

Der er ingen tvivl om at en fejlprojektering eller valg af uegnet materiale udgør en mangel, som det også kan ses af eksemplerne ovenfor. I praksis er det dog ikke lige så nemt at fastslå. Vanskeligheden herved skyldes, at det er svært at afgrænse hvad der er omfattet af rådgiverens ydelse. Det er ikke et problem at

⁵⁰ Andersen, Mads Bryde & Joseph Lookofsky, Lærebog i obligationsret I, s. 47ff.

⁵¹Ibid, s.53f., & Iversen, Torsten, Entrepriseretten, s. 573f., & Gjedde-Nielsen, ABR 89, s. 163f.

fastslå, at rådgiverens ydelse indeholder projekteringsfejl, eller at rådgiveren har valgt uegnede materialer. Der er dog svært hovedårsagen til manglen er den ydelse som rådgiveren og ikke blot er en forkert udførelse fra entreprenøren side.

Bygherren kan møde modargumentet, at manglen skyldes en af de andre parter i byggeriet, hvilket blandt andet kan ses i afgørelserne **T:BB 2015.534VBA** og **T:BB 2010.256VBA**. Disse kendelser behandles også nærmere i Del III.

I **T:BB 2015.534VBA** bestred rådgiveren at være erstatningsansvarlig for fejldimensioneringen af ventilationsanlæg, idet rådgiverens udbudsprojekt om kanaldimensioneringen kun var vejledende, hvilket den udførende entreprenør overså. I **T:BB 2010.256VBA** bestred rådgiveren at være ansvarlig for bæreevnen for et etagedække i en bygning, som var udført på baggrund af tegninger og statikberegninger fra leverandøren. Begge afgørelser er eksempler på, at der er uenighed om, hvem der skal levere hvilken ydelse samt hvad der omfattes af disse forpligtelser.

Bygherrerne har i begge sager haft opfattelsen af, at rådgiverens forpligtelse var dem som skulle have udformet beregningerne/tegningerne. Hvorimod rådgiveren antog, at beregninger enten var entreprenørens forpligtelse eller at entreprenøren burde have anvendt sin indsigelsespligt efter AB92, hvis der var tydelige beregningsfejl. Kendelserne er gode eksempler på de mere flydende grænser mellem parternes roller, faserne i byggeriet og partneres ydelser, der er et resultat af udviklingen i byggebranchen, som omtalt i Del II., afsnit 1.4.

For at behandle projekteringsfejl og valg af uegnede materialer nærmere, vil disse blive gennemgået i forbindelse med vurderingen af ansvarsgrundlaget og tabet i del III.

3. Delkonklusion

Det kan konkluderes, at indholdet af projekteringsydelsen, som totalrådgiveren skal levere ofte, kan være svære at konkretisere for bygherren. Grunden hertil er den overfladisk gennemgang af hvad der anses for totalrådgiverens forpligtelser i rådgiveraftalen og ABR 18 (og ABR89) og til dels udviklingen i den danske byggebranche. Resultaterne af ændringen i ABR 18 vil dog først kunne ses, når der kommer tvister i sager, som er baseret på ABR 18 standardvilkår.

Dansk ARK og FRI's ydelsesbeskrivelser er den måde, som bedst kan hjælpe med at fastlægge parternes ydelse og hvad der ses som branchestandarder. Hvis parterne ikke har aftalt YBL 18 vil de som nævnt i del II, afsnit 1.2 stadig inddrages af voldgiftsretten ved fortolkningen af de obligationsretlige forpligtelser. På trods af at YBL 18 er med til at kunne definere totalrådgiverens forpligtelser, er der dog nogle stadig nogle mangler herved, da ydelsesbeskrivelserne ikke forholder sig til, hvilken kvalitet ydelsen skal have. Siden at ydelsesbeskrivelserne ikke regulerer kvaliteten af ydelsen, er der derfor et behov for at inddrage de almindelige obligationsretlige principper og ABR 18's § 42, som angiver at rådgiveren er forpligtet til at yde en god indsats som lever op til aftalen, god rådgivningsskik og bygherrens anvisninger efter ABR 18 § 17.

Teoretisk er projekteringsfejl og valg af uegnede materialer enkle nok at kvalificere, da de forekommer, når rådgiveren har lavet fejl i sin projektering eller har valgt materialer, som ikke er egnet til dét aftalen foreskriver at rådgiveren har skulle projektere. I praksis er det dog sværere at fastslå, om den fejlbehæftede

ydelse eller ydelsen som er udformet med materialer som ikke egnet hertil, er noget som skal tilregnes som hovedårsagen mod totalrådgiveren eller entreprenøren, da entreprenøren har indsigelsespligt efter AB 18. Hvis det konstateres, at rådgiverens ydelse ikke lever op til aftalen, god rådgivningsskik og bygherrens ansværinger jf. ABR 18 § 17, vil det dog betragtes som en mangel jf. ABR 18 § 42, som vil tilregnes rådgiveren.

Siden ABR-standardvilkårene, Dansk ARK og FRI's ydelsesbeskrivelser må ses som utilstrækkelige bør bygherren overveje, om parterne bør inddrage supplerende vejledninger, aftaler eller vilkår, som kan være med til at specificere nærmere hvornår, hvordan og i hvilken kvalitet, rådgiverens ydelse skal være. Hvis bygherren gør dette, vil det spare ham for at bruge tid og ressourcer på fastslåningen af, om rådgiverens ydelse er en del af rådgivningsaftalen og om rådgiverens projekteringsfejl eller valg af materialer som er uegnet til den påtænkte anvendelse i byggeriet ses som en mangel.

Hvis bygherren kan godtgøre at manglen ved byggeriet skyldes projekteringsfejl eller rådgiverens valg af uegnede materialer udgør en mangel, er det dog ikke nok til at bygherren kan opnå erstatning. For at kunne opnå erstatning, skal de erstatningsretlige betingelser være opfyldt, hvilket behandles nærmere i del III.

Del III: Erstatning

Erstatning kan i dansk ret opdeles i erstatning i og uden for kontrakt, også kaldet kontraktsansvar og deliktansvar. Begge regeltyper er udformet for at fordele den økonomiske risiko for en unormal udvikling af et begivenhedsforløb mellem parterne. Kontraktreglerne regulerer ansvaret for en forpligtelse påtaget frivilligt af parten, som består i at levere en bestemt ydelse til modpart, hvorimod erstatning efter deliktreglerne regulerer situationen, hvor at der typisk ikke består et aftaleforhold mellem parterne. Ansvar er i dansk ret som udgangspunkt en culpabedømmelse for begge typer erstatning. Culpaansvaret varierer dog i forhold til hvilket regelsæt, situationen er omfattet af. Hvis der er tale om et kontraktforhold, kan parterne aftale, hvorledes ansvaret er for aftalen ved fx at aftale ansvarsbegrænsninger. Delikts situationen finder anvendelse uanset om parterne har aftalt det. Deliktansvaret kan således ikke ændres ved at begrænse eller regulere ansvaret.⁵²

Tabsopgørelsen for den erstatningsfremkaldende begivenhed vil være bestemt efter det valgte regelsæt. I erstatningssager indenfor kontrakt vil dette medføre, at modparten kan få dækket enten sin positive opfyldelsesinteresse eller sin negative kontraktsinteresse, hvis aftalen misligholdes. Ved positiv opfyldelsesinteresse skal modparten stilles som om aftalen var opfyldt. Ved erstatning uden for kontrakt medfører det, at modparten kun har mulighed for at kunne få dækket sit direkte krav eller negative kontraktsinteresse. Dette medfører at parten skal stilles som om, situationen ikke var hændt, og derved kun kan få dækket sit formuetab.⁵³

Valget af regelsæt spiller også ind på bevisbyrden. Som udgangspunkt vil personen som rejser et krav have bevisbyrden for at samtlige betingelser for at kunne få erstatning er opfyldt.⁵⁴ Ved kontraktsansvar vil der ofte være en omvendt bevisbyrde. Her skal skadevolder bevise, at denne ikke er

⁵² *Ulfbeck*, Vibe, erstatningsretlige grænseområder, s. 15ff. & *von Eyben*, Bo & Helle Isager, Læreborg i erstatningsret, s. 28f.

⁵³ *Ulfbeck*, Vibe, erstatningsretlige grænseområder, s. 15ff. & *von Eyben*, Bo & Helle Isager, Læreborg i erstatningsret, s. 28f.

⁵⁴ *von Eyben*, Bo & Helle Isager, Læreborg i erstatningsret, s. 129 og s. 303

ansvarlig for den skadevoldende handling. Ved deliktansvaret vil bevisbyrden være ligefrem, hvilket medfører at det er den skadelidte, som skal bevise, at den skadevoldende person har handlet culpøst.⁵⁵

Om rådgivning generelt skal ses som værende reguleret efter et kontraktsansvar eller deliktansvar, har været genstand for diskussion i juridisk litteratur. Rådgivningsansvaret kan ikke kategoriseres til generelt at være et rent kontraktsansvar eller deliktansvar. Rådgivningsansvaret vil ofte blive bedømt ud fra, hvilken profession rådgiveren besidder. Det er dog sjældent nødvendigt at kategorisere ansvarstypen nærmere, da resultatet uanset valg af regelsæt i sidste ende vil være det samme pga. den udfyldende regel er culpa. Det ses at der indenfor nogle aftaleformer er sket en sammensmeltning af delikt- og kontraktsansvaret i relation til almindelig formueskade. Dette ses særligt indenfor rådgivning for entrepriserelationer. I entrepriserelationer vil rådgivningsansvaret være reguleret af rådgivningsaftalen, som regulerer forholdet mellem parterne, og branchenormer, som vil fastlægge standarden for korrekt adfærd indenfor det pågældende rådgivningsområde. Det ses på området for rådgiveransvar i entrepriseretten, at regelsættene glider sammen til en integreret standard, hvor aftalen mellem parterne og normen vil danne grundlaget ved vurderingen af rådgiverens ansvar.⁵⁶ Dette behandles nærmere i del III, afsnit 1.1.

ABR 18 afsnit G har overskriften ”Mangler”, hvorunder der angives, hvad der udgør en mangel og hvilke misligholdelsesbeføjelser, der kan anvendes i disse situationer. ABR 18 beskriver i § 49, stk. 1 om rådgiverens ansvar, at ”Rådgiveren er ansvarlig efter dansk rets almindelige erstatningsregler for fejl og forsømmelser ved opgavens løsning med de begrænsninger, der følger af § 50”. Bestemmelsen svarer til den tidligere gældende ABR 89 pkt. 6.2.1, med en enkelt ændring, da der nu er angivet, at rådgiverens ansvar kan være begrænset.⁵⁷ Der angives således ikke nærmere hvilke konkrete handlinger, rådgiveren er ansvarlig for ud over fejl og forsømmelser ved løsningen af opgaven.

Af bemærkningen til ABR 18 § 49, stk. 1 fremgår det, at rådgiverens ansvar skal vurderes ud fra, om rådgiveren eller dennes medarbejders handlinger eller undladelser lever op til professionsnormerne og almindelige adfærdsmønstre som forelå på tidspunktet for den skadevoldende handling på det område, som rådgiveren yder rådgivning om. Rådgiveren kan ikke ifalde ansvar for skader som ikke var almindelig kendt i fagkredsen, eller for hændelige skader, som skyldes fejl fra bygherren eller andre parter, som bygherren har engageret i byggeriet. Dette medfører altså at culpavurderingen vil skulle fastslås nærmere ved praksis. Således nuanceres udgangspunktet. Siden ABR 18 ikke er med til at klarlægge nærmere, hvad der konkret må ses som ansvarspådragende, vil normerne er for branchen skulle inddrages.⁵⁸

I Del II blev det vurderet, hvad rådgiverens ydelse er, og hvornår ydelsen må ses som mangelfuld. Der kan nu ses på bygherrens mulighed for at bruge misligholdelsesbeføjelsen erstatning. For at kunne kræve erstatning, skal de almindelige erstatningsretlige betingelser opfyldes. Dette indebærer at der skal være et konkret tab; der skal være et ansvarsgrundlag; der skal være årsagsforbindelse mellem tabet og den ansvarspådragende handling; tabet skal være adækvat følge af den skadevoldende handling.⁵⁹ Herudover skal skadelidte begrænse sit tab mest muligt, ved at være agtpågivende, således at skadelidte handlen eller

⁵⁵ Gomard, Bernhard, Moderne erstatningsret, s. 16

⁵⁶ Ulfbeck, s. 19-28

⁵⁷ Bet. 1570, s. 321f.

⁵⁸ Bet. 1570, s. 321

⁵⁹ von Eyben, Bo & Helle Isager, Lærebog i erstatningsret, s. 25ff.

undladelse ikke ses som omfattet af egen skyldsbegrebet. Endvidere skal skadelidte være opmærksom på, om der i aftalen er nogle former for ansvarsbegrænsninger, som kan påvirke dennes erstatningsmulighed.⁶⁰ Disse betingelser behandles enkeltvis med henblik på, at bygherren ønske erstatning for projekteringsfejl og valg af uegnede materialer.

1. Ansvarsgrundlag

Når der skal vurderes, om en person har handlet ansvarspådragende, vil det ske ved hjælp af den erstatningsretlige hovedregel, som er culpa. En person har handlet culpøst, hvis vedkommende forsætligt eller uagtsomt har handlet uforsvarligt. Her er det ikke svært at vurdere, om en person har handlet forsætligt, men derimod om personens handling skal ses som uagtsomt eller hændeligt.⁶¹ For at vurdere dette, har tidligere juridisk litteratur anvendt en bonus-pater-målestok. Denne målestok tog udgangspunkt i, hvad en ”fornuftig familiefar” vil gøre. Bedømmelsen suppleres nu af en vurdering, som inddrager normer og adfærdsmønstre på området. Dette medfører, at der ved uagtsomhedsvurderingen ses på, om den skadevoldende handling afviger fra, hvad der anerkendes på det tidspunkt, hvor den skadevoldende handling sker.⁶²

At uagtsomhedskravet er relativt, medfører at culpavurderingen, vil variere i forhold til, om den skadevoldende handling/undladelse foretages af for eksempel børn og ældre; men også i forhold til vurderingen af ansvaret i professionelle forhold vil kunne være forskellig fra sag til sag. Professionsansvaret er dog ofte udtrykt som en skærpet ansvarsnorm, og vil være et hovedpunkt for denne behandling, da totalrådgiveren agerer som professionelle part fra sin branche og derfor skal opfylde de gældende normer, som gælder for rådgiverens hverv.⁶³ Der ses derfor nærmere på rådgiverens professionsansvar i det følgende.

1.1 Professionsansvar for rådgivere

Professionsansvar kan defineres på mange måder. Begrebet angiver dog ikke hvilken ansvarsnorm eller bevisbyrde der gælder for de konkrete sager.⁶⁴ Hvis der ses på begrebet i sammenhæng med dette speciales emne, står det klart, at totalrådgiverens professionelle ansvar vil skulle belyses. Siden rådgiveren må have en særlig viden på det område, der rådgiveres om, må dette tale for, at der skal anlægges en anden ansvarsvurdering end blot en almindelig culpavurdering.

I juridisk litteratur har det været diskuteret, om professionsansvar skal ses som værende en skærpet eller strengere culpavurdering. Her fremhæver Gomard at ”*I stedet for en almindelig fornuftig person (bonus pater) må der anvendes en fornuftig person med de fornødne kvalifikationer som målestok for, hvad der kan anses for forsvarligt eller uforsvarligt og dermed blandt andet ansvarspådragende efter culpareglen.*”⁶⁵ Det står klart at ”bonus pater”-begrebet ikke er tilstrækkeligt eller den rette målestok til at vurdere sager med professionsansvar. Ansvaret skal

⁶⁰ Ibid., s. 27

⁶¹ Ibid., s. 88

⁶² Ibid., s. 89ff

⁶³ Ibid., s. 119f. og *Samuelsson*, Morten & Kjeld Søgaard, Rådgiveransvaret s.21ff

⁶⁴ *Fenger*, Niels, m.fl., Festskrift til Erik Werlauff, s. 263

⁶⁵ *Gomard*, Bernhard, Moderne Erstatningsret, s. 39f.

ikke ses som et skærpet ansvar i forhold til det almindelige culpaansvar, men i stedet for som en differentieret culpavurdering, hvilket understøttes af *Ulfbeck* og *Langsted*.⁶⁶

I relation hertil kan der fra praksis nævnes **T:BB 2017.66VBA**, hvor rådgiveren fandtes ansvarlig for manglende nedsivningsevne af den projekterede fodboldbane, idet rådgiveren ikke har haft nok opmærksomhed på forholdene, som kunne have betydning for nedsivningen i vækstlaget, da rådgiveren ikke har omtalt nedsivningsevnen i arbejdsbeskrivelserne og rettelsesblad til udbudsmaterialet.

I **T:BB 2006.334VBA** fandt voldgiftsretten, at de projekterende rådgivere som havde projekteret en facadekonstruktion, hvor der havde udviklet sig fugt på grund af mangelfuld ventilering og drænlægning, var ansvarlige for fugtskaderne, idet rådgiverne havde kendskab til SBI-anvisninger om hvorledes ventilering og drænlægning skulle have været udformet.

Desuden kan nævnes **T:BB 2012.552VBA**, hvor voldgiftsretten fandt rådgiveren ansvarlig for fejlprojekteringen af forkert dimensionering af spildevandsledning. Fejl dimensioneringen skyldes at brugen af en beregningsformel, hvor spildevandmængderne, som minimum skal være på 1 liter pr. sekund. Formlen kunne ikke bruges til det pågældende byggeri fordi spildevandsmængden måtte forventes at være mindre end 1 liter pr. sekund. Byggeriet levede således ikke op til anvisningerne i afløbstechnik, som foreskriver, at der skal være et særligt minimumsfald, hvis vandmængderne er under 1 liter pr. sekund.

Kendelserne fra Voldgiftsretten for Byggeri og Anlæg viser, at der ved afgørelserne af ansvaret anvendes en differentieret culpavurdering, hvor der vurderes i forhold til den branche, som rådgiveren rådgiver indenfor. Hvis der i stedet var anvendt en almindelig culpavurdering, vil resultatet være, at rådgiveren frifindes, da en lægmand ikke kan forventes at kende til fx SBI-anvisninger, spildevandsafledningen eller anden gældende specialviden.

Professionsansvar har udviklet sig fra tidligere kun at omfatte advokaters, revisors og ejendomsmæglers, hvis tjenesteydelse ansås for at have en intellektuel karakter, til at dække en større faggruppe, hvis opgave er at levere en tjenesteydelse i form rådgivning om en vis form for håndværksmæssige praktisk viden indenfor deres bestemte fag et eksempel herpå er bl.a. læger, murere, arkitekter og ingeniører med flere.⁶⁷

Stig Jørgensen har udformet en definition af begrebet professionsansvar indeholdende følgende elementer:

- 1) en særlig sagkyndig rådgivnings- og/ eller arbejdspræstation,
- 2) en særlig "faglig etos", som går ud over den almindelige moral,
- 3) medlemskab af en kollektiv organisation, der regulerer tilgangen og fastsætter de "fagetsiske normer",
- 4) en særlig social status, der kan henføres til en særlig lovgivning eller anden offentlig autorisation eller medlemskab af en anden socialt anerkendt faglig forening."⁶⁸

Stig Jørgensens punkter antyder, at professionsansvarsbegrebet skal anvendes til en bred gruppe af aktører. I entreprisesager vil totalrådgiveren ofte være en arkitekt eller ingeniør. Totalrådgiveren må siges at kunne

⁶⁶ *Ulfbeck*, Vibe, Erstatningsretlige grænseområder, s. 30f. & *Langsted*, Lars Bo, Rådgivning I, s. 171ff.

⁶⁷ *Ulfbeck*, Vibe, Erstatningsretlige grænseområder, s. 23

⁶⁸ *Jørgensen*, Stig, Et funktionsbestemt professionsansvar, s. 3

opfyldte samtlige punkter. Det kan herved ud fra *Stig Jørgensens* definition konkluderes, at totalrådgiveren vil være omfattet af et professionsansvar.

Ved ansvarsbedømmelsen af rådgiveren har det i juridisk litteratur også været diskuteret om vederlagets størrelse spiller ind. Med dette menes, om rådgiveren kan levere en ringere indsats, end fagets tradition tilsiger, ved at reducere vederlaget for rådgivningsydelsen. *Ulfbeck* antyder, at det indgår som et kriterie ved ansvarsvurderingen, hvorimod at *Gjedde-Nielsen* og *Lykke Hansen* anfører at vederlagets størrelse ikke har betydning ved ansvarsbedømmelsen.⁶⁹

Hvis rådgiveren ikke løser sin rådgivningsopgave i henhold til den omhu og faglighed, som bygherren rimeligvis kan forvente, når totalrådgiveren antages til løsning af en opgave, vil totalrådgiveren blive vurderet efter en professionsmålestok. Når professionsmålestokken skal vurderes vil branchenormer først skulle fastslås, således at det kan fastslås, hvordan en god udøver fra samme fagområde ville have løst den pågældende opgave, og herefter om handlingen er en ansvarspådragende overtrædelse af branchenormen.⁷⁰ Dette betyder, at arkitekter skal bedømmes ud fra den målestok der gælder for arkitekter, ligesom ingeniør skal bedømmes efter målestokken for ingeniører.⁷¹ Dette betyder også, at rådgiverens ydelse blot skal være en god ydelse, som lever op til standarderne for det fagområde som rådgivningen vedrører men ikke en perfekt ydelse. Dette følger også af Utrykt kendelse af den 8. januar 2016 i sag C-12982, hvor der i kendelsen blev fundet at *"Heller ikke det forhold, at der under et større og komplekst byggeri som det foreliggende viser sig forhold, som ikke er forudset, og som medfører uddybninger, tilføjelser eller endog ændringer i projektet, er nødvendigvis udtryk for, at projektet er mangelfuldt. Sådanne forhold må undertiden anses for uforudseelige og dermed ikke udtryk for fejl. Det er da også baggrunden for, at der normalt i byggeri afsættes beløb til uforudsete/uforudseelige udgifter."*⁷²

Grundet brugen af professionsmålestokke ved vurdering af professionsansvar, er det vigtigt at rådgiveren er opmærksom på, om denne er fagkyndig på det område, der rådgives om. Hvis rådgivningen er udenfor rådgiverens fagområde, vil der være en risiko for ansvar, da rådgiveren ikke har opfordret klienten til at søge anden bistand. Et eksempel herpå vil være, hvis en ingeniør udformer arkitektmæssige tegninger, her vil ingeniøren blive vurderet ud fra en arkitektmålestok, og således ses der ikke på om ingeniøren har klaret sig lige så godt som en gennemsnitlig god ingeniør.⁷³

Vurderingen af branchenormen vil ofte være understøttet af god skik regler for det pågældende område. Men hvad er god skik? God skik er, hvis der ses på begrebet fra en almindelig sproglig forståelse en forsvarlighedsvurdering. Denne vurdering er ikke blot juridisk, men dækker et langt bredere spektrum. At en handling er juridisk forsvarlig er nemlig ikke ensbetydende med, at handlingen ikke kan være uetisk og stride imod god skik. God skik og etik regler kan derfor have en bredere rækkevide end de juridiske krav indenfor særlige fagområder.

⁶⁹ *Ulfbeck*, Vibe, Erstatningsretlige grænseområder, s. 64 & *Gjedde-Nielsen*, ABR 89, s. 166 & *Samuelsson og Søgaard*, Rådgiveransvaret, s. 26

⁷⁰ *Ulfbeck*, Vibe, Erstatningsretlige grænseområder, s. 36f. & *von Eyben*, Bo & Helle Isager, lærebog i erstatningsret, s. 120ff.

⁷¹ *Iversen*, Torsten, Entrepriseretten, s. 795

⁷² Se bilag 1

⁷³ *Langsted*, Lars Bo, Rådgivning I, s. 247ff.

God skik er et udtryk for, hvad der anses for sædvanligt for at opfylde kravene til en forsvarlig udøvelse af rådgiverens profession. Hvis en overtrædelse af god skik regler sker, vil dette tale for at der er handlet culpøst i juridisk forstand.⁷⁴ Dette er dog betinget af reglen enten er nedskrevet eller anerkendt i en sådan grad at professionelle kan overholde disse. Siden god skik reglerne ofte fremgår af loven eller vurderes ved domstolene, udvikler der sig en stigende tendens til, at god skik reglerne bliver en del af den juridiske forsvarlighedsvurdering. Et eksempel herpå ses blandt andet i retsplejelovens regler om advokaters god skik i Retsplejelovens § 126, stk. 1.⁷⁵ Brud på en branchenorm vil derfor ofte blive tilregnet som ansvarspådragende. Overholdelsen af branchenormen sikre dog ikke rådgiveren fra at blive ansvarlig for fejl og forsømmelser ved ydelsen.⁷⁶

Som eksempel på anvendelsen af god skik regler i vurderingen af rådgiverens ansvar kan nævnes **T:BB 2019.34VBA**, hvor at der var rejst et krav mod den projekterende rådgivere for mangler i form af en fejldimensionering af radiatorer. Den rådgivende ingeniør havde ved dimensionering af radiatorerne anvendt producentens regneværktøj til at vurderer hvilket radiatordimensionering der skulle anvendes i byggeriet. Der fremgår af skønsmandens skønserklæring at *”det var normal praksis blandt rådgivende ingeniører, at fastlæggelse af radiatorstørrelser sker ud fra de skemaer, som radiatorleverandørerne stiller til rådighed”* og at det anses for at være i overensstemmelse med god projekteringskik at rådgiveren ikke selv foretog sig en selvstændig vurdering heraf, fordi det er almindelig antaget for branchen at ingeniøren kan have tillid til leverandørens regneværktøj. Voldgiftsretten fandt ud fra skønsmandens udsagn og vidneforklaringerne i sagen at den projekterende rådgiver ikke havde handlet i strid med den omhu og faglige dygtighed, som på projekteringsstidspunktet var rimelig at kunne forlange. Rådgiveren havde således ikke ifølge voldgiftsretten begået en ansvarspådragende projekteringsfejl.

Modsat fandt voldgiftsretten i **T:BB 2017.779VBA** at rådgiveren ikke havde handlet i strid med god rådgiverskik, men pålagde stadig totalrådgiveren ansvaret. Sagen omhandlede en projekteringsopgave hvor totalrådgiveren skulle projektere reoveringen af tag, facader og friarealer, samt etableringen af nye altaner. I byggeriet blev der anvendt MgO-plader. Her fandtes det rådgiveren ikke havde handlet i strid med god skik ved at have lagt de modtagne produktionsoplysninger til grund uden at efterprøve egnetheden af disse til anvendelsen som udvendige vindspærre. Voldgiftsretten fandt dog at rådgiveren havde forsømt sin loyalitetspligt, hvorfor at rådgiveren i stedet har kunne gøres ansvarlig, fordi rådgiverne ikke havde informeret bygherren om oplysningerne at MgO-pladerne ikke var et gennemprøvet materiale som kunne certificeres, hvilket gjorde at rådgiveren havde tilsidesat sine forpligtelse i henhold til den indgåede rådgiveraftale.

Branchekutymer og regler for god skik for et særligt fagområde er dog ofte noget, domstolene og voldgiftsretten ikke har et indgående kendskab til. Ansvarssituationerne i de forskellige sager er sjældent ens, da situationerne er konkrete for de enkelte sager. Der inddrages derfor ofte udtalelser fra rådgiverens brancheorganisationen til brug ved bedømmelsen af rådgiverens ansvar. Dette er også grunden til, at der i **T:BB 2017.779VBA** blev indhentet syn og skøn. Her tillagde voldgiftsretten besvarelsen fra skønsmændene særlig vægt og fandt, at rådgiveren ikke havde handlet i strid med god rådgivningsskik.

⁷⁴ Von Eyben, Lærebog i erstatningsret, s. 120f.

⁷⁵ Ulfbeck, Vibe, Erstatningsretlige grænseområder, s. 33f.

⁷⁶ Von Eyben, Lærebog i erstatningsret, s. 120f.

Udtalelserne fra brancheorganisationerne eller skønsmændene binder dog ikke domstolene eller voldgiftsretterne, jf. **U 1950.658 H** hvor Dansk Arkitektforenings retsudvalg konkret udtalte sig om branchekutymen i relation til rådgiverens professionsområde. Højesteret lagde ikke vægt på retsudvalget udtalelse, hvilket medførte at rådgiveren blev tillagt ansvar. Retstilstanden kan dog have ændret sig, siden dommen er af ældre dato.

Der er i dag ofte et behov for sagkyndig oplysning og bistand til fastlæggelsen af branchenormerne, når ansvaret skal vurderes i en konkret sag. Parterne vil ofte inddrage sagkyndige udtalelser og vurderinger i deres påstande, fordi disse udtalelser i nogle tilfælde har udslagsgivende virkning i forhold til resultatet af sagen.

For at fastslå, om totalrådgiveren har handlet ansvarspådragende i relation til projekteringsfejl og valg af uegnede materialer, vil det generelle professionsansvar samt de konkrete omstændigheder indgå i vurderingen i Del III, afsnit 1.2 og 1.3.

1.2 Rådgiverens ansvar for projekteringsfejl

Rådgiverens ydelse er en indsatsforpligtelse, som det også er omtalt i Del II, afsnit 1.2. Totalrådgiveren er således forpligtet til at levere en professionel og god ydelse i form af sin rådgivning til bygherren. Opfyldelsen af rådgiverens ydelse skal vurderes ud fra rådgivningsaftalen og professionsnormen i løbet af hele udførelsen af rådgiverens indsatsforpligtelse.

Projekteringsfejl er en af de hyppigste tilfælde, hvor rådgiveransvar kommer på tale. Projekteringsfejl er situationen, hvor rådgiveren har lavet fejl i projekteringen som følge af regnefejl eller forkerte tegninger til projektet og lignende. Der ses derfor på et udvalg af de nyeste afgørelser på området, hvor der er sket domsfældelse og derefter frifindelser for rådgiverens projekteringsfejl. Herefter samles der op herpå.

1.2.1 Sager hvor rådgiveren var ansvarlig for projekteringsfejl

Den nyeste tilgængelige sag fra Tidsskrift for Bolig og Byggeret er **T:BB 2018.664 VBA**, hvor bygherren anlagde sag mod rådgiveren, R, i anledning af en fejlprojektering af kølevandsanlæg til en færge. Færgen havde efter idriftsættelsen haft betydelige og vedvarende problemer grundet at søvandsfiltret i færgen måtte renses og istandsættes løbende, hvilket også medførte driftsforstyrrelser fordi tilstopningen i søvandsfilteret og kølevandsanlægget medførte motorstop. Færgen blev herefter ombygget, hvor kølevandsanlægget blev skiftet. Voldgiftsretten fandt, at det var uden betydning at syn og skøn først foretoges efter ombygningen. Desuden fandt voldgiftsretten at R var ansvarlig, fordi tilstopningen i kølevandsanlægget skyldes det af R designet kølevandsanlægget ikke var egnet til sejllads i lavt farvand. Rådgiveren skulle have taget højde for bundforholdene i det område som færgen skulle sejle i, samt se på, hvad normen var i området vedrørende færgesejllads. Hvis rådgiveren havde undersøgt det nærmere, ville denne have fundet ud af, at den anvendte type kølevandsanlæg generelt ikke længere var i brug i området. Rådgiveren havde således gjort sig ansvarlig efter professionsmålestokken, idet at den ikke havde taget højde for de særlige forhold, der var i sagen.

T:BB 2018.514VBA Totalrådgiveren, TR, erkendte at der i forbindelse med projektering af et fjernvarmeværk til bygherren var fejl i projekteringen. TR havde under sagen betalt de fremsatte krav fra bygherren, som rådgiveren så sig forpligtet til efter ABR 89 pkt. 6.2.4. Sagen handlede om, hvorvidt rådgiveren var forpligtet til at betale bygherrens resterende krav. Voldgiftsretten fandt at TR havde begået ”klare fejl” i forbindelse med beskrivelsen af kravene til fundering af akkumulationstanken og i forbindelse med tilsynet vedrørende funderingen, men at TR ikke havde handlet groft uagtsomt. Bygherrens krav om dækning af meromkostninger til brændsel blev dog anset for et indirekte tab jf. ABR 89 pkt. 6.2.4. TR skulle derfor kun dække det krav, som de allerede havde erkendt at de ville dække.

T:BB 2017.66VBA Bygherren havde anlagt sag mod den udførende entreprenør og rådgiveren for manglende nedsivningsevne af fodboldbanen. Voldgiftsretten lagde til grund, at rådgiveren ikke havde haft nok opmærksomhed på forholdene, som kunne have betydning for nedsivningen i vækstlaget. Dette skyldes, at rådgiveren ikke havde omtalt nedsivningsevnen i arbejdsbeskrivelserne og rettelsesblade til udbudsmaterialet med en særlig fremhævelse af nedsivningsevnen, skulle være på minimum 20 mm pr. time og ikke havde gjort dette til et krav, men blot havde henvist til hele publikation for anlægsgartner, som er på ca. 100 sider. Derudover blev der lagt vægt på at rådgiverens accept af komprimeringsgraden for banen ikke havde betydning for ansvarsvurderingen af entreprenøren. Ved ansvarsfordeling fandt voldgiftsretten på grundlag af culpavurderingen at rådgiveren havde 2/3-dele af ansvaret og entreprenøren 1/3-del. Dog fandt Voldgiftsretten at bygherrens krav blev nedsat med 1/3 ud fra et offergrænsesynspunkt.

T:BB 2016.949VBA Bygherren havde fra 2009-2012 fået restaureret og ombygget nogle fredede bygninger. Her opstod der en tvist om mangler ved lofter og ekstraarbejder, som var udført af en entreprenør, E, i henhold til et af totalrådgiveren, TR, udformet projektering. Der ses her kun på forholdet vedrørende mangler ved dampspærre på nogle lofter, da dette vedrører TR's ydelser. Her fandt voldgiftsretten, at rådgiveren og entreprenørerne kun kunne gøres ansvarlige for nogle og ikke alle dampspærreerne i byggeriet, da de i nogle bygninger var udformet forsvarligt. Dampspærrene som ikke var udformet korrekt, var udformet i henhold til TR's projektmateriale, som måtte anses for mangelfuld. E havde opfyldt sin pligt til ved tvivl at forhøre sig om nærmere anvisninger til løsningen af opgaven efter AB 92 § 15 ved at forespørge TR. TR gav ikke nærmere anvisninger. Voldgiftsretten fandt derfor at entreprenøren kunne fritages for ansvar og at totalrådgiveren havde handlet ansvarspådragende.

T:BB 2016.838VBA Voldgiftsretten fandt at rådgiveren var ansvarlig for projekteringsfejl vedrørende vinduespartierne i byggeriet. Problemet vedrørte utætheder, som medførte, at byggeriet ikke kunne bestå en blowerdoor-test, som består i at bygningen udsættes for over- eller undertryk for at tjekke utætheder i byggeriets klimaskærme. Skønsrapporten fastlog at entreprenørerne i sagen ikke kunne pålægges ansvar, da disse havde leveret en god professionel ydelse, som stemmer overens med hvad der var forventet. Rådgiveren kunne derimod gøres ansvarlig som følge af, at projektet ”*ikke entydigt viser, hvordan den ubestridt fornødne to-trinstætning skulle etableres*”, og at tætningen skulle have været udført med membran eller fuge. Der var ikke i bevisførelsen støtte for at TR kunne forudsætte at lodposterne var tætte i top og bund.

T:BB 2015.534VBA Rådgiveren, R, bestred at være erstatningsansvarlig for fejldimensioneringen af ventilationsanlæg, idet R's udbudsprojekt om kanaldimensioneringen kun var vejledende, hvilket den

udførende entreprenør overså. Her fandt voldgiftsretten, at det af R udarbejdede udbudsprojekt for ventilationsanlægget var underdimensioneret, siden anlægget ikke overholdt de gældende normer og krav på området vedrørende temperaturkrav og luftmængder. Voldgiftsretten lagde vægt på, at R's projektering var den væsentligste årsag til manglerne, men at entreprenørens fejl ved udarbejdelsen også var medvirkende til manglen. Her blev ansvaret fordelt med 2/3 til R og 1/3 til entreprenøren.

T:BB 2014.531 VBA er et andet godt eksempel på projekteringsfejl fra rådgiverene. I sagen var der antaget en totalrådgiver, TR, samt en projektrådgiver, PR, og en underrådgiver, UR, til hjælp ved udformningen af et kompliceret etagebyggeri som skulle bygges i forbindelse med Danmarks Radios afholdelse af Melody Grand Prix. Dommen vedrører ganske vidst et byggeri, hvor der er partneringmodel, men hvor dommen stadig har særlig relevans for projektet, siden det er en situation med en totalrådgiver og projekteringsfejl, som dette projekt handler om. Ved udformningen af byggeriet skulle der udformes et bobledæk. Her skulle rådgiverne hjælpe med udformningen af statiske beregninger. Her viste det sig ved udførelsen af bobledækkene, at de af UR udformet statiske beregninger var mangelfulde. Her fandt voldgiftsretten at *”UR's udførelse af anerkendt statikkerkontrol af PR's projekt indebar professionelle fejl af en sådan karakter, at de er erstatningspådragende efter almindelige regler om erstatning uden for kontrakt på grundlag af culpa, og at UR derved har pådraget sig direkte erstatningsansvar over for BH.”* Dette skete uden at UR udviste grov uagtsomhed. Her vil TR normalt også kunne gøres ansvarlig, fordi det ofte er TR som antager underrådgivere, men idet UR var antaget til udformningen af PRs projekt fandt voldgiftsretten at der ikke påhvilede TR et selvstændigt ansvar. I sagen blev UR erstatningsansvarlig for BH's meget store tab på trods af, at der aftalt en begrænsning af ansvaret. Dommen vil også inddrages ved gennemgang af Del III om tabet og ansvarsbegrænsning.

U 2010.213 H Bygherren anlagde sag mod rådgivende ingeniørfirma, R, for projekteringsfejl i forbindelse med opførelse af et halanlæg med gokartbane. Problemet bestod i at der efter ibrugtagelsen af hallen viste sig at være problemer med kuliltekoncentrationen, fordi kapaciteten i ventilationsanlægget ikke var tilstrækkelig. Her afhjælp entreprenøren dette, ved at udvide kapaciteten væsentligt. Bygherren nægtede derefter at betale for afhjælpning, hvorfor entreprenøren startede med at anlægge sag mod bygherren. Højesteret fandt at entreprenøren havde leveret den aftalte ydelse i rette stand, hvorfor bygherren blev tilpligtet at betale entreprenørens krav. Bygherren rettede derefter krav mod rådgiveren. Højesteret fandt det ubestridt at R, havde begået fejl ved projekteringen af gokart-hallens ventilationsanlæg, da den ikke havde den fornødne kapacitet til fjernelse af kulilte. Desuden fandt Højesteret at R, *”uanset at firmaet havde handlet ansvarspådragende - skulle have medhold i sit honorarkrav på ca. 132.000 kr. [bygherrens] erstatningskrav mod R svarede til, hvad et anlæg, der kunne sikre fjernelse af kulilte og opvarmning som forudsat, ville koste, men da R ikke havde påtaget sig at indestå for et sådant resultat, kunne [bygherren] ikke få medhold i kravet”*. Højesteret fastsatte dog at R skulle betale en erstatning i henhold til den positive opfyldelsesinteresse.

1.2.2 Afgørelser hvor rådgiveren ikke blev fundet ansvarlig for projekteringsfejl

Af nyere afgørelser, hvor rådgiveren frifindes, behandles de nyeste tilgængelig fra Tidsskriftet for Bolig og Byggeri. I **T:BB 2019.34 VBA** var der rejst krav som følge af en fejldimensionering af radiatorer i byggeriet. Den rådgivende ingeniør havde ved dimensionering af radiatorerne anvendt producentens regneværktøj til at vurdere, hvilken radiatordimensionering, der skulle anvendes i byggeriet. Voldgiftsretten fandt ud fra skønsmandens udsagn og vidneforklaringerne i sagen, at den projekterende

rådgiver ikke havde handlet i strid med den omhu og faglige dygtighed, som på projekteringstidspunktet var rimelig at kunne forlange. Rådgiveren havde således ikke ifølge voldgiftsretten begået en ansvarspådragende projekteringsfejl.

Af **T:BB 2018.797 V** kan der udledes at det skal kunne bevises, at fejlprojekteringen skal være hovedårsagen til manglen. I sagen blev rådgiveren frifundet grundet at det ikke var bevist at rådgiverens beregninger var fejlbehæftede. Det ses også, at rådgiveren er blevet frifundet fordi ansvaret anses for at være overtaget af hovedentreprenøren, hvilket følger af **T:BB 2018.188 VBA** som vedrørte en tagkonstruktion fremstillet med hygrodioder.

I nogle sager frifindes rådgiveren for projekteringsfejl, men pålægges ansvar for mangelfuld kvalitetssikring, hvilket også ses i **T:BB 2010.256 VBA**. Grunden til at rådgiveren blev frifundet for projekteringsfejl var, at rådgiveropgaven var afgrænset til hovedstatikken og ikke omfattede projekteringsledelse.

1.3 Rådgiverens ansvar for valg af uegnede materialer

En mangel kan også bestå i hvis rådgiveren i udbudsmaterialet vælger materialer som ikke er egnet til det pågældende byggeri. Dette ses blandt andet i **T:BB 2007.634V**, hvor rådgiveren, R, og entreprenøren begge blev underlagt et strengt professionsansvar for at have opsat dampspærre forkert i henhold til Icopals vejledning og SBI-anvisning nr. 178 af 1993. Her havde R frit materialevalg og valgte selv tagkonstruktion og brugen af hygrodioder, som på det tidspunkt var et nyt og uprøvet materiale. Hvis R skulle have handlet professionelt korrekt, skulle denne have præciseret hvorledes oplægningen af hygrodioder skulle ske og ikke have anvendt et nyt og uprøvet materiale, da rådgiveren ikke skal bruge bygherren som forsøgsperson med hensyn til uprøvede materialer. R og entreprenøren fandtes af Vestre Landsret at have handlet ansvarspådragende, hvorfor de blev pålagt et solidarisk hæftelsesansvar overfor bygherren. Et andet eksempel på en rådgivers valg af ikke-egnet materiale kan ses i **KfE 1999.193VBA**, hvor rådgiveren havde foreslået at en facade ved renoveringen skulle udsmykkes med glasersten, som endte med at revne og skalle af. Her fandt Voldgiftsretten ham ansvarlig for ikke at have undersøgt stenens anvendelighed til formålet nærmere, og fandt at han herved ikke havde udvist den fornødne faglige omhu, hvorfor rådgiveren blev gjort fuldt ansvarlig for skaderne.

Der er dog nogle situationer, hvor valget af uegnede materialer ikke vil ses som en mangel, fordi valget af materiale stemmer overens med byggetidens viden og projekteringsskik på projekteringstidspunktet.⁷⁷ Dette ses fx medhensyn til facader, hvor MgO-pladedommene er gode eksempler herpå dette ses i **T:BB 2017.779VBA**, som er omtalt tidligere, hvor rådgiveren blev dømt. Dette var dog begrundet af manglende oplysningspligt om materialet var nyt og uprøvet. MgO-pladebrugen som vindspærre har igen være behandlet i **T:BB 2018.907VBA**, hvor totalrådgiveren, TR, blev frifundet. TR blev bl.a. som følge af **T:BB 2017.779VBA** frifundet, da det på det pågældende tidspunkt ansås for god skik på området og svarede til byggetidens viden, fordi det først senere blev opdaget at MgO-plader ikke er egnede til vindspær, jf. BYG-ERFA-bladet af 27. december 2013. Mangelsvurderingen skulle nemlig foretages fra beslutningstidspunktet, som var i starten af 2013, ikke fra afleveringstidspunktet, og totalentreprenøren havde ikke informeret TR om at der var tale om et nyt materiale. Nyeste praksis på området i form af

⁷⁷ Gjedde-Nielsen, ABR 89, s. 178f. & Von Eyben, Lærebog i erstatningsret, s. 299ff.

VBA-kendelserne nr. C-14696 fra april 2019 og nr. C-14199 fra maj 2019, bekræfter at byggetidens viden, kan spille ind på bygherrens erstatningsmulighed.

Et andet eksempel på en sag hvor rådgiveren blev frifundet for ansvar grundet byggetidens viden ses i **T:BB 2008.428VBA**, hvor rådgiveren fandtes at være ansvarlig for projektfejl, men siden brugen af hygrodioder i byggeriets sammenhæng anses for egnet og at det først senere viste sig at være uegnet - var der ikke grundlag for at drage rådgiverne til ansvar.

Hvis rådgiveren har fået anvisning fra bygherren om at skulle anvende et bestemt materiale til en del af byggeriet, kan dette endvidere tale for at rådgiveren ikke har leveret en mangelfuld ydelse, såfremt at rådgiveren har advaret bygherren om, at materiale ud fra rådgiverens viden ikke egnet hertil. Dette vil nærmere blive behandlet i afsnit om bygherrens egen skyld i Del III, afsnit 4.

1.4 Delkonklusion

Af de gennemgåede kendelserne kan det ses at der ved bedømmelsen af ansvarsgrundlaget ligges vægt på flere forskellige delelementer, som blandt andet har bestået i professionsansvar og god skik. Det ses endvidere at bygherren skal kunne løfte beviset for at der foreligger en ansvarspådragende fejl som skyldes rådgiveren.

Bygherren skal desuden være opmærksom på, at denne kan stå med risikoen for fejlen eller lignende som følge af byggetidens viden eller principperne om ”nyt for gammel” eller ”byggeri for pengene”. Det kan herudover også konkluderes, at voldgiftsretten i bedømmelsen af både sagerne med projekteringsfejl og valg af uegnede materialer ofte har lagt vægt på skønsmandens vurdering og på bevisførelsen, men at voldgiftsretten ikke er bundet af skønsvurderingerne.

2. Årsagsforbindelse og påregnelighed

Rådgiveren vil efter de almindelig erstatningsretlige regler kun kunne gøres erstatningsansvarlig, såfremt der foreligger en tilstrækkelig årsagssammenhæng mellem den skadevoldende culpøse handling og klientens tab.⁷⁸ Dette kan blandt ses i **T:BB 2015.635**.

I **T:BB 2015.635** var rådgiveren en ingeniør, som var antaget af bygherren til at skulle udforme et projekt, hvor der skulle udgraves til en parkeringskælder. Ved udgravningerne skete der skade på naboejendommen og det erstatningskrav, der opstod heraf videreførte bygherren mod rådgiveren. Her fandt voldgiftsretten, at ingeniørens projektering stred imod god projekteringskik, men at udførelsen heller ikke var udført i overensstemmelse med projektet. Her blev der lagt vægt på at udførelsen måtte være hovedårsagen til skaden, hvilket gjorde at der ikke var tilstrækkelig årsagssammenhæng mellem skaden på naboejendommen og ingeniørens projektering.

Rådgiveren er desuden kun erstatningsansvarlig, hvis den skadevoldende handling er påregnelig.⁷⁹ Dette støttes også i **T:BB 2001.602VBA** hvor bygherrens tab blev nedskrevet med kr. 74.500.000,00, da disse krav ikke var ” (...) en direkte, påregnelig og adækvat følge (...)”. Påregnelighed er også baggrunden for

⁷⁸ Iversen, Entrepriseretten, s. 823

⁷⁹ Iversen, Entrepriseretten, s. 823f.

reglen om indirekte tab, som ses i ABR 18 § 50, stk. 1 (som svarer til ABR 89 pkt. 6.2.4), hvilket der vil behandles nærmere i Del III, afsnit 5.

Dog vil påregnelighed og årsagsforbindelse sjældent være en afgørende faktor i belysningen af dette speciales problemformulering. Byggeriets parter vil have indgået aftale om, hvad rådgiverens ydelse består i ud fra aftalens ordlyd, de almindelig obligationsretlige grundsætninger, ydelsesbeskrivelserne og ABR-vilkårene. Totalrådgivningen er en rådgivningstype, hvor rådgiveren kun hæfter for sin realydelse. Her vil årsagsforbindelsen mellem projekteringsfejl og et eventuelt tab typisk ikke være hovedproblemstillingen mellem parterne. Dog vil årsagssammenhænge og påregnelighed kunne have en indflydelse på bygherrens erstatningsmulighed i relation til rådgiverens valg af uegnede materialer. Som udgangspunkt vil tabet oftere være hovedproblemstillingen mellem parterne, hvorfor dette behandles i det følgende.

3. Tabet

Af ABR 18 § 49, stk. 1 angives der at bygherren kan få dækket sit tab for rådgiverens misligholdelse af aftalen, dette gøres ved at rette et erstatningskrav mod sin totalrådgiver. For at undersøge tabet nærmere ses der på tabstypen, bevisbyrden og hvilke bevismidler der skal anvendes til at dokumentere et tab.

Når at bygherren skal godtgøre sit tab, er det ikke alle udbedringsudgift som indebærer et tab. Hvis bygherren under alle omstændinger stadig skulle have afholdt udgifterne, vil dette ikke ses som et tab, men blot en merudgift. Hvis omkostningen skyldes at projektet ikke opfylder bygherrens forventninger, ses dette hellere ikke som et tab. Dette medfører at det godt kan være svært for bygherren at godtgøre at denne har lidt et tab. Et eksempel herpå ses blandt andet i **T:BB 2017.193VBA**, hvor at bygherren antog en rådgiver, R, til projektering af en ombygning af en teknisk skole, der blandt andet også anvendtes til kokkeskole, hvor der skulle opføres et køkken-område. Efter ombygningen sendte Fødevarestyrelsen en påtale til bygherren om, at da der var passage af elever i køkkenområdet, kunne dette medføre risiko for kontaminering af fødevarer. Her endte bygherren med at efterfølgende at skulle gennemføre en udvidelse af skolen, for at undgå at eleverne skulle passere gennem køkkenområdet. Den meromkostning som udvidelsen medførte gjordes gældende mod R, da Voldgiftsretten ikke fandt at der var lidt et tab, i det at bygherren alligevel skulle have betalt meromkostningerne til udvidelsen, hvis den ansvarspådragende fejl ikke var sket. Endvidere kan bygherren risikere at blive ramt af princippet om ”nyt for gammelt” som vil medføre at erstatningskravet, hvis bygherren endelig kan dokumentere sit tab, vil blive reduceret i det omfang hvor rådgiveren kan dokumentere at bygherren vil opnå en berigelse, hvis udbedringsomkostningerne dækkes fuldt ud.⁸⁰

3.1 Tabstypen

Som udgangspunkt skal bygherren have dækket sit fulde tab. Et godt eksempel fra praksis herom ses i **U 2010.213 H**, hvor rådgiveren havde været med i projekteringen af et halanlæg med en gokartbane. Efter hallen var taget i brug, var der dog problemer med kulilte-koncentrationen. Da rådgiveren havde handlet ansvarspådragende, kunne bygherren få dækket sit tab efter den positive opfyldelsesinteresse.

⁸⁰ Ibid, s. 820ff. & *Iversen*, Erstatningsberegningen i kontraktforhold, s. 790ff. & *Gjedde-Nielsen*, ABR89, s. 265f. & *Ulfbeck*, Erstatningsretlige grænseområder, s. 51 & *von Eyben*, Lærebog i erstatningsret, s. 399ff.

I T:BB 2017.321 og fra praksis kan det ses at bygherrens berettigede tab kan forekomme i flere forskellige typer. Bygherrerne har i praksis påberåbt sig følgende tabstyper for rådgiverens misligholdelse af aftalen, i situationer med glemte ydelser, disse må til et vidst omfang også kunne omfatte området projekteringsfejl eller valg af uegnede materialer, da voldgiftens argumentation i mange af afgørelserne stadig vedrører lignende situationer. Det drejer sig om følgende tabstyper:

- Mistet konkurrencefordel: Tabet opstår ved at rådgiveren er skyld i projekteringsfejl og valg af uegnede materialer, hvilket medfører at der skal tilkøbes ekstraydelser for at rette op herpå. Mistet konkurrencefordel er defineret ved at bygherren kan få ”byggeri for pengene” og at ydelserne havde været billigere, såfremt projektet var projekteret rigtigt fra begyndelsen
- Disruption: Tabet opstår her som følge af forstyrrelse af byggerytmen. Hvis at det opdages i udførelsesfasen, at der er fejlprojekteret eller at der er valgt uegnede materialer så vil det kunne medføre at byggeriet skal laves om, at der skal ske genkoordinering af efterfølgende entrepriser og tilpasning af tidsplaner og tegninger. Resultatet heraf vil være at byggeriets generelle driftsomkostninger øges.
- Udbedringsomkostninger: Tabet opstår ved, at udbedring af projekteringsfejlen eller valget af uegnede materiale.

Disse tab vil kunne opdeles differencetab og udgiftstab, som begge har en betydning for beregningen af bygherrens tab. Mistet konkurrencefordel og udbedringsomkostninger vil ses som et differencetab, hvorimod disruption vil ses som et udgiftstab.⁸¹ Denne inddeling af tabstyperne vil få betydning senere i afsnittet.

Indenfor erstatning i kontrakt kan tabet opgøres på to måder, hvor tabstypen ikke spiller ind. Tabet kan enten opgøres efter den positive opfyldelsesinteresse, hvilket medfører at bygherren skal stilles som var der leveret kontraktmæssig ydelse. Et eksempel på en situation, hvor bygherren har lidt et tab som følge af rådgiverens misligholdelse, som kan opgøres som positiv opfyldelsesinteresse, ses i den førnævnte afgørelse i **U 2010.213 H**. Ved negativ kontraktsinteresse skal bygherren derimod stilles som om kontrakten aldrig var indgået. Idet specialet vedrører rådgiverens misligholdelse af sin ydelse, vil det udelukkende være den positive opfyldelsesinteresse der behandles nærmere.⁸²

Ved opgørelsen af tabet efter den positive opfyldelses interesse, vil tabet udmåles ved at det faktiske hændelsesforløb sammenlignes med et hypotetisk hændelsesforløb uden den ansvarspådragende fejl. Her skal bygherren selv kunne påvise, at han som følge af misligholdelsen fra rådgiverens side er stillet dårligere økonomisk end hvis bygherren havde fået den rigtig ydelse fra rådgiveren. Hertil kommer at han ikke må opnå nogen berigelse og skal godtgøre at denne har opfyldt sin tabsbegrænsningspligt.⁸³ Opgørelsen vil således være differencen mellem bygherrens udgifter i situationen med og uden en misligholdt kontrakt.

⁸¹ *Iversen*, Erstatningsberegning i kontraktforhold, s. 339ff. og s. 595ff.

⁸² *Ibid*, s. 113

⁸³ *Iversen*, Erstatningsberegning i kontraktforhold s. 114f. & *Iversen*, Entrepriseretten, s. 820ff.

Bygherrens differencetab, som følge af mistet konkurrencefordel eller udbedringsomkostninger, skal godtgøres ved hjælp af det førnævnte hypotetisk hændelsesforløb. Ved opgørelsen kan dette teoretisk set gøres konkret og abstrakt.

Hvis tabet opgøres efter den konkrete prisdifference, vil differencen være entreprisens summen i den af rådgiveren misligholdte kontrakt sammenholdt med dækningsentreprisekontrakten entreprisensum. Hvis tabet i stedet opgøres efter den abstrakte prisdifference, vil differencen findes ved at sammenholde entreprisensummen i den ikke overholdte kontrakt skulle med markedsprisen for en lignende kontrakt.⁸⁴

Ved mistet konkurrencefordel vil opgørelsen af tabet være abstrakt, i det at bygherren kun vil være bekendt med ekstraarbejdernes faktiske pris, som projekteringsfejlene eller valget af uegnede materiale medfører. Bygherren sjældent kende entreprenørens oprindelig tilbud, hvis at manglen ikke forelå.⁸⁵ Det vil ikke være muligt for bygherren at kunne opgøre dette konkret, da det ikke er muligt at sammenholde prisen på kontrakten med ekstraudgifter og kontrakten som ville have været hvis der ikke var sket fejlprojektering/ valgt uegnede materialer. Det er begrundet i at kontrakterne ikke altid findes eller er svære at konstruere efterfølgende når tvisten er sket. Bygherren vil derfor være nødt til at skulle opgøre sit tab abstrakt, ved at sammenligne entreprisensummen i den misligholdte kontrakt med, hvad det vil have kostet med markedsprisen for en lignende ikke fejlbehæftet kontrakt.⁸⁶

Anvendelsen af den abstrakte prisdifference, er muligt hvis det er muligt at konstatere en markedspris for, hvad opgaven ville have kostet. Fastlæggelsen af en markedspris varierer meget fra retsområde til retsområde. Det er således ofte nemt at vurdere markedsprisen for en karton mælk, end det er at konstatere markedsprisen for en entreprise.⁸⁷ Dette skyldes at et hvert byggeri er unikt, hvorfor prisen vil variere væsentligt fra gang til gang i forhold til en situation med køb af fx mælkekartoner. Bygherren er nødsaget til at skulle forsøge, at frembringe et så retvisende hypotetisk hændelsesforløb, som det er ham muligt. For at kunne have størst succes med sit krav, bør bygherren have kendskab til de forretningsmæssige overvejelser og konkrete prissætningsmodeller, som var lagt til grund for udarbejdelsen af tilbudsgiverens oprindelig tilbud. Jo mere bevidst at bygherre er herom, desto stærkere er bygherrens bevis for tabet.⁸⁸

Hypotetiske hændelsesforløb anvendes også til opgørelsen af udgiftstab, som følge af fx disruption, hvilket skal gøres som en positiv opfyldelsesinteresse. Udgiftstab er udgifter, som bygherren ikke ville have haft, hvis aftalen havde været opfyldt. Tabsopgørelsen udregnes på baggrund af, hvilke udgifter, der er afholdt som en direkte følge af rådgiverens projekteringsfejl eller valg af uegnede materialer.⁸⁹

3.2 Bevisbyrde

Som udgangspunkt er der ligefrem bevisbyrde i dansk ret. Skadelidte skal således bevise og godtgøre at betingelserne for at kunne opnå erstatning er opfyldt.⁹⁰ Dette medfører ud fra de almindelige

⁸⁴ Ibid., s. 340 & T:BB 2017.321

⁸⁵ Iversen, Erstatningsberegning i kontraktforhold, s. 341f.

⁸⁶ T:BB 2017.321

⁸⁷ T:BB 2017.321

⁸⁸ T:BB 2017.321

⁸⁹ Iversen, Erstatningsberegning i kontraktforhold, s. 595ff.

⁹⁰ Iversen, Erstatningsberegning i kontraktforhold, s. 167

civilprocesregler, at bygherren skal bevise og dokumentere, at rådgiveren er erstatningsansvarlig.⁹¹ Hvis bygherren ikke kan løfte bevisbyrden, kommer det ham til skade.

Totalrådgiverens erstatningsansvar kan inddeles i følgende undergrupper, når bygherren skal løfte sin bevisbyrde:

- Vedrørende hvilken ydelse, der skulle være ydet og hvorledes den er mangelfuld
- Totalrådgiverens culpøse adfærd
- Bygherrens tab
- At der er årsagsforbindelse mellem rådgiverens culpøse adfærd og tabet

3.2.1 Fravigelse af ligefrem bevisbyrde

Udgangspunktet om ligefrem bevisbyrde kan imidlertid fraviges eller veksle mellem sagens parter⁹², hvilket ses i **U 2006.386 Ø**. Når der sker fravigelse af den ligefrem bevisbyrde, vil denne bevisbyrde også blive kaldt for præsumptionsansvar, idet bevisbyrden rykkes over på modparten i sagen. I **U 2006.386 Ø** var skadelidte kommet til skade i et sommerland ved brugen af en trampolin. Skadelidte kunne dokumentere at ulykken var sket i sommerlandet. Retten fandt derfor at bevisbyrden efterfølgende vekslede over til at sommerlandet, skulle løfte bevisbyrden for at den benyttede trampolin var korrekt indrettet ved parkens åbning på ulykkesdagen.

Dette ses også i **FED 2003.2138Ø**, hvor bevisbyrden vekslede over på et professionelt flyttefirma, at beskadigelsen af godset ikke var sket i deres varetægt. Eller i **FED 1997.331Ø**, hvor en advokat fandtes ansvarlig, fordi han ikke kunne dokumentere, at dennes mangellende tilsyn havde bevirket et tab for et bos kreditorer.

Et andet eksempel hvor udgangspunktet om ligefrem bevisbyrde blev fraveget ses også i **U1990.532V**, hvor grov forsømmelse medførte denne omlægning af bevisbyrden. I sagen havde sælgeren af en fast ejendom oplyst sin ejendomsmægler om mangler ved vandforsyningen i ejendommen. Ejendomsmæglerne havde herefter ikke sikret sig at denne tilstrækkeligt kunne bevise at oplysningen var videregivet og meddelt til køberen. Som følge af ejendomsmæglerens forsømmelse fik køberen afslag i købesummen, da det var usikkert om køberen vil have købt ejendommen til en lavere pris såfremt denne havde kendt til oplysningen om vandforsyningen. Et lignende eksempel findes også i **FED 1998.587V**, hvor ”*beskaffenheden af de begåede faglige fejl*” var grunden til at skadelidte som følge af fejl fra sin advokat skulle betale aktieafgift i forbindelse med en selskabsomdannelse – her tilkendt retten at advokaten skulle dække sin klients tab som følge af den begåede faglige fejl fra advokaten.

Bygherren bør overveje at anvende argumentationen om omlæggelsen af bevisbyrden for situationer, hvor der er handlet groft uagtsomt fra rådgiverens side, da det kan være bevismæssigt svært at dokumentere rådgiverens misligholdelse, idet ydelsen som nævnt i del II, kan være svært at klarlægge.

3.2.2 Lempelse af beviskrav

Når bygherren skal føre bevis for at have lidt et tab, har der i den juridiske litteratur været snakke om at lempe på kravet til bevisets styrke, når der er grove fejl. Det ses også i de entrepriseretlige sager **KFE**

⁹¹ Langsted, Rådgivning I, s. 439

⁹² von Eyben, Bo & Helle Isager, Lærebog i Erstatningsret, s. 176 & Iversen, Erstatningsberegning i kontraktsforhold, s. 166.

1981.4 VBA at voldgiftsretten har accepterede lempelsen af beviset styrke, da det foretaget efter en rimelig beregningsmetode. **KFE 1981.4 VBA** viser at konkrete omstændigheder kan medføre at retten går med til lempelsen af de krav, der stilles til dokumentation for tabsdokumentationen.⁹³

Af praksis ses der at lempelse af bevisets styrke også godkendes i situationer hvor den fornødne dokumentation for tabet vil være uforholdsmæssigt dyrt at anskaffe.⁹⁴ Et eksempel herpå ses i **KFE 1977.34 VBA**, hvor der var krævet afslag i entreprisesummen, som følge af en konstatering af revnedannelser i nedlagte kloakledninger. Konstateringen af revnedannelserne omfang vil kun kunne konstateres eksakt ved at grave disse op, hvilket vil medføre nogle urimelige omkostninger.

Lempelse af bevisets styrke ses også i relation til dokumentationen af årsagssammenhængen mellem tabet og rådgiverens ansvarspådragende adfærd.⁹⁵ **U 2017.753 V** og **U 2000.521 H** som omhandler ansvarspådragende revisorfejl, er gode eksempler herpå. I **U 2000.521 H** udtalte Højesteret at disse fandt ”at grovbeden af [revisors] fejl begrundet en lempelse af beviskravene med hensyn til tabets størrelse”, og samme tendens er forsat i **U 2017.753 V**.

Beviskravene til tabet ses også at være lempet i praksis i relation til, at skadelidte selv har anerkendt uagtsomhed jf. **U 1994.656 V**. I sagen havde en sælgers ophævelse af handel af en fast ejendom medførte et tab for den første køber. Her fandt Vestre Landsret, at der ikke burde stilles krav for yderligere dokumentation for købers lidte tab. Siden at sælgeren anerkendte sit aftalebrud og at denne havde haft mulighed for at sælge ejendom under gunstigere forhold til en anden.

Af praksis ses, der en tendens til lempelse af bevisbyrden for bygherren til dokumentation af sit tab eller for at sandsynligøre ansvargrundlagt, såfremt en af de overstående betingelser kan sandsynligøres, når sagen føres. Bygherren bør derfor overveje at anvende argumentet om lempelse af beviskravet, når denne fører sag mod sin totalrådgiver for dennes projekteringsfejl eller valg af uegnede materialer.

3.3 Bevismiddel

Når tvister anlægges ved de civile domstole i Danmark er udgangspunktet det frie bevis jf. retsplejelovens §§ 341 og 344. Bygherren har teoretisk set frit valg til hvilket bevismiddel, der er bedst til at dokumentere hans tab.⁹⁶ Idet mange af sagerne i entrepriseretten ikke føres ved de civile domstole, men derimod ved voldgiftsretterne, bør der ses på om der gælder lignende regler. Som udgangspunkt er voldgiftsretten ikke bundet af retsplejelovens regler, og derved ej heller reglerne om fri bevisbedømmelse og bevisførelse.⁹⁷

Voldgiftsretten er derimod bundet af parternes aftale om processen, voldgiftsloven, eller ved de regelgrundlag som er formuleret af institutionelle voldgifts institutter.⁹⁸ Det er relevant for dette speciale

⁹³ *Iversen*, Erstatningsberegning i kontraktforhold, s. 166f. & *Iversen*, Entrepriseretten, s. 822

⁹⁴ *Iversen*, Erstatningsberegning i kontraktforhold, s. 167

⁹⁵ *Langsted*, Rådgivning I, s. 439ff. & *Iversen*, Erstatningsberegning i kontraktforhold, s. 78ff. og 173ff.

⁹⁶ *Mortensen*, Mette, Parternes adgang til bevisførelse i den danske civile retspleje, s. 44ff. & *Bang-Pedersen*, Ulrik Rammeskow, Den civile retspleje, s. 508f.

⁹⁷ *Bang-Pedersen*, Ulrik Rammeskow, Den civile retspleje, s. 576f. & *Juul*, Jakob & Peter Fauerholdt Thommesen, Voldgiftsret, s. 48f. & *Mortensen*, Mette, Parternes adgang til bevisførelse i den danske civile retspleje, s. 179f.

⁹⁸ *Bang-Pedersen*, Ulrik Rammeskow, Den civile retspleje, s. 576f. & *Juul*, Jakob & Peter Fauerholdt Thommesen, Voldgiftsret, s. 48f. & *Mortensen*, Mette, Parternes adgang til bevisførelse i den danske civile retspleje, s. 179f.

at se på Voldgiftsnævnet for Byggeri og Anlæg (VBA), som har deres egne institutionelle regler, som er med til at sikre parterne har fuld lejlighed for at fremføre deres sag jf. VBA regler for voldgift 2018 § 7, som svarer til voldgiftslovens § 18. Denne bestemmelse er med til at sikre, at VBA ved behandling er tvister er påpasselig med afskæringen af bevisførelse. Dog forholder bestemmelsen sig ikke til om bevisbedømmelsen er fri. Voldgiftsprocessen minder i dag i høj grad om retsplejelovens principper. Den fri bevisbedømmelse ses omtalt i voldgiftslovens § 19, stk. 2., 2.pkt., sidste led og Dansk Forening for Voldgifts regler om bevisoptagelse pkt. 8 om bevisbedømmelse, hvor voldgiftsretten gives kompetence til at bestemme, hvilke faktiske omstændigheder, der lægges til grund for sagen, hvis parterne ikke har aftalt andet. Principperne om fri bevisførelse og bedømmelse finder således anvendelse i voldgiftssager såfremt parterne ikke har aftalt andet.

Bygherren bør dog være opmærksom på, at der i de seneste års praksis er blevet skærpet at bygherren kun kan dokumentere bestridte mangler gennem syn og skøn. Hvis bygherren ikke anvender syn og skøn vil dette medføre at bygherren ikke har løftet sin bevisbyrde, hvilket vil komme ham til last i form af erstatning så ikke vil være muligt. Et eksempel herpå ses bl.a. i **T:BB 2016.557VBA**, hvor rådgiveren, R, var antaget til at projektere et byggeri med 33 boliger. Rådgiveren fik foretaget en projektændring, hvor det nye isoleringsmateriale medførte at hver enkelte bolig blev mindre med 1-5 m², samt at etagearealerne blev væsentlig mindre end opgjort rådgiverens tidligere skitseprojekt. R handlede ansvarspådragende ved ikke at underrette bygherren om ændringen. Dog udtale voldgiftsretten sig vedrørende tabet som følgende ”Uanset at voldgiftsretten på ingen måde kan udelukke, at bruttoarealets størrelse indgår som en faktor i forbindelse med fastlæggelsen af ejendommens værdi, er det efter en samlet vurdering af beviserne i sagen ikke godtgjort, at BH har lidt et tab ved den skete ændring af projektet. Det kan således i mangel af sagkyndige udtalelser herom ikke til grund, at ejendommens værdi udelukkende fremkommer som en lineær funktionsberegning af bruttoarealet, således som BH har gjort gældende. [...] På denne baggrund er det ikke godtgjort, at BH har lidt et tab, endsiige hvilken størrelse et sådant tab måtte have”. Ud fra dette kan det konkluderes at bygherren burde have ført syn og skøn mht. værdiforringelsen for at voldgiftsretten fandt at tabet var dokumenteret. Voldgiftsretten er kommet frem til en lignende afgørelse i **T:BB 2018.505 VBA**, hvor manglerne var blevet dokumenteret alene ved hjælp af fotos og forklaringer, men kunne have været dokumenteret ved syn og skøn eller haste syn og skøn jf. VBA-regler om syn og skøn § 19. Retstilstanden herom er således uændret.

3.4 Praksis på området

Til undersøgelsen af bygherrens retstilling i forbindelse med rådgiverens projekteringsfejl eller brug af uegnede materialer, vil dette gennemgås med afsæt i det gennemgåede afsnit om tabstype, bevisbyrde og bevismiddel i del III, afsnit 3.1-3.3.

3.4.1 T:BB 2018.664 VBA

Som tidligere omtalt vedrører sagen at bygherren anlagde sag mod rådgiveren, R, i anledning af fejlprojektering af kølevandsanlæg til en færge. Tabet må anses for at være en mistet konkurrencefordel, idet bygherrens tab består i de ekstraomkostninger, der er kommet som følge af R's fejlprojektering af kølevandsanlægget. Her fremlagde bygherren hvilke ekstraomkostninger, som denne havde haft ved at rette fejlen og løbende reparere. Argumentet om at tabet må være mistet konkurrencefordel understøttes endvidere af, at voldgiftsrettens udtaler sig at ”prisen for en færge med det kølevandsystem, den nu har, ville have været noget højere end den pris, der blev betalt, da færgen blev bygget.” Det fremgår af kendelsen at bygherrens

bevisbyrde har været løftet ved hjælp af syn og skøn, hvor der ikke har været en omlægning af bevisbyrden. Det kan dog ikke ses hvorledes bevisførelsen har været udført nærmere end dette, hvilket er begrundet i at sagen har været løst ved voldgift og parterne har valgt kendelsen ikke skal udfærdiges med fuldstændig sagsfremstilling og gennemgang af forklaring og procedure.

3.4.2 T:BB 2014.531 VBA

Bygherren, BH, havde indgået rådgivningsaftale vedrørende et større byggeri. I sagen vedrørte tvisten, at der var sket fejlprojektering af bærende dæk i byggeriet, hvor der blev anvendt bobledæk. Parterne havde indgået ABR 89. BH indleverede sag til VBA om at kunne få erstatning for fejlprojekteringen af bobledækket og rettede kravet mod totalrådgiveren, TR, projektrådgiveren, PR, og underrådgiveren, UR. BH gjorde gældende at tabsopgørelsen anfører alle de udgifter som denne har erholdt som direkte og påregnelig følge af rådgiverenes projekteringsfejl af bobledækkene. Der ses af BH's tabsopgørelse forholdsmæssigt havde beregnet fradrag for *"anslåede udgifter til forlænget byggetid og forcering, byggepladsomkostninger og BH's byggeledelse og drift af projektkontor, som er forårsaget af andre forsinkelser end bobledækket."*, hvilket gør at tabet må anses for at være disruption tabstypen som sagen er omfattet af.

I sagen blev der ført syn og skøn. Skønsmændene fastslog at der på nogle punkter i projektet ikke var handlet i overensstemmelse med god projekterings skik og at bygherrens sikring af konstruktion og udbedring var rimelig og forsvarlig. Dette har voldgiftsretten også taget med i sin afgørelse. Dog fandt VBA at BH ikke havde løftet dokumentationen for tabet som følge af reflektionsforsinkelser tilstrækkeligt samt de afholdte udgifter er knyttet til udbedringer. Voldgiftsretten vælger derfor at fastsætte BH's erstatningskrav skønsmæssig.

PR anerkendt at have lavet fejl, hvilket vil kunne tale for at bygherrens bevisbyrde muligvis har været lempet. PR blev tilkendt at skulle betale 1 mio. Kr. med procesrente. Normalt vil TR også skulle gøres ansvarlig, fordi det ofte er TR som antager UR, men idet at UR var antaget til udformningen af PRs projekt fandt VBA at der ikke, påhvilede TR et selvstændigt ansvar. UR endte efter VBA's afgørelse at skulle betale 65.798.206 kr. med rentelovens rente til BH.

3.4.3 T:BB 2017.779 VBA

I sagen har bygherren, BH, indgået aftale med totalrådgiveren, TR, om renoveringsentreprise. Ved renoveringen af facaden skulle der anvendes vindspærre. Oprindeligt var der aftalt at vindspærrene skulle udformes med Conchip-plader, disse blev dog ændret til at blive Megapan-plader (også kendt som MgO-plader) som var begrundet i arbejdsmiljømæssige hensyn. Her fik TR tilsendt tilgængelige oplysninger om materialet og der foretoges undersøgelse af om pladerne opfyldte visse krav, TR godkendte herefter anvendelsen af MgO-pladen.

BH indklagede TR og hovedentreprenøren i foråret 2015 efter byggeskadefondens advarsel om brug af MgO-plader. Voldgiftsretten fandt at Megapan-plader såvel som MgO-plader af andre fabrikater var nye på det danske marked i 2010. Der var ikke dengang sådanne erfaringer med anvendelsen af dette produkt som ventilerede, udendørs vindspærreplader, at der på tidspunktet kunne siges at foreligge en viden, hvorefter pladerne ansås for forsvarlige og fornuftige til formålet. Dog fandt VBA at materialet kunne være konstateret i 2010 ved anvendelsen af kendte undersøgelsesmetoder fx byggekemisk undersøgelse

at være uegnet. BH skulle derfor ikke bære risikoen ud fra betragtninger om udviklingsrisiko eller byggetiden viden.

I sagen frifandttes entreprenøren, da TR's gennemgang ansås for intensiv og dennes godkendelse af forslaget om ændring af materiale gjorde at entreprenørens arbejde måtte ses som kontraktmæssig ydelse. Voldgiftsretten fandt imidlertid, at TR havde handlet ansvarspådragende, fordi TR ikke havde oplyst BH om, at materialet var nyt og uprøvet. TR havde dog ikke handlet ansvarspådragende ved ikke at have foretaget en nærmere undersøgelse af pladerne, da TR måtte kunne gå ud fra, at de tilsendte oplysninger (primært produktdatablade) var retvisende.

BH's opgørelse var for omkostninger ved udbedring i overensstemmelse med skønsmændenes anvisninger, som var prissat ved licitation. Bygherrens tab er således dokumenteret ved syn og skøn, og bygherren har her valgt den ligefrem bevisbyrde. Tabstypen må anses for at være udbedringsomkostninger. Ved vurderingen af tabet må der dog ske en nedsættelse ud fra argumentet om nyt for gammelt, fordi BH ved udbedringen får nye facader i stedet for de eksisterende, 6-7 år efter at de eksisterende er sat op. TR endte med at skulle betale 5 mio. Kr. til BH, også begrundet i en ansvarsbegrænsningsaftale.

3.5 Delkonklusion

Det ses at af de gennemgåede kendelser at voldgiftsretten har accepteret argumentet om mistet konkurrencefordel eller udbedringsomkostninger, som et påregneligt tab, der kan pålægges rådgiveren i tilfældene af at denne har lavet projekteringsfejl eller valgt uegnede materialer. Dette gælder også når der er tale om tab som følge af disruption pga. rådgiverens projekteringsfejl eller valg af uegnede materialer.

I mange af kendelserne i del III, afsnit 3.4 ses det bevisførelsen har været ved ligefrem bevisbyrde, dog ses der også eksempler på at voldgiftsretten anvendt en omvendt bevisbyrde. Det ses desuden af analysen af retspraksis har været imødekommende over for muligheden for lempelsen af bevisbyrden, såfremt der i sagerne er konkrete omstændigheder retfærdiggøre det.

Hvilke bevismidler som er nødvendige for at godtgøre bygherrens tab ved ligefrem bevisførelse eller lempelse af bygherrens bevis styrke, syntes uafklaret i de gennemgåede kendelser. Dog ses der antydninger i det gennemgåede praksis for at voldgiftsretten vægter sagkyndig beviser højere end fx mundtlige beviser og fotos.

Det kan således konkluderes at retstillingen viser, at hvis rådgiveren har misligholdt sin forpligtelser, kan bygherren anvende alle de tre gennemgåede tabstyper, idet at praksis anerkender dem. Dog medfører dette ikke altid at bygherren kan opnå erstatning. Dette skyldes at det er besværligt at bevise og opgøre tabet konkret. Det kan derfor diskuteres, om bygherrens og rådgiverens interesser er afbalanceret i gældende retsstilling på området.

Hvis bygherren formår at dokumentere sit tab. Er det herefter af væsentlig betydning for bygherren at denne ikke har udvist egen skyld eller medvirken eller har indgået aftale om ansvarsbegrænsninger, for at han kan få erstatning.

4. Egen skyld

Bygherrens erstatningskrav mod rådgiver kan risikere at blive nedsat eller falde helt bort, hvis bygherren har udvist egen skyld. Dette kan også være sig i at bygherren må leve med en vis egenrisiko.⁹⁹ Brugen af egen skyld er muligt i kontraktuelle forhold i situationen hvor kreditor ved uforsvarlig adfærd har ”medvirket til den skade, han har lidt som følge af et kontraktbrud, nedsættes hans erstatningskrav efter den almindelige erstatningsretlige regel om nedsættelse af ansvaret efter culpareglen på grund af egen skyld efter skyldgraden.”¹⁰⁰ Dette gør at egen skyld finder anvendelse på alle kontraktuelle forhold og kan anvendes på tværs af misligholdelses tilfældene, hvorfor det er relevant at inddrage denne vurdering ved belysningen af problemformuleringen.

Har parterne ikke taget stilling til risikofordelingen vil egen skyld således anvendes som en form for udfyldning af aftalen. Når egen skal vurderes vil parternes adfærd blive sammenlignet. Dog er der vise problemer herved, idet at rådgiveren som udgangspunkt er underlagt et professionsansvar, som nævnt i del III, afsnit 1.1, mens at bygherren kun vil være underlagt et culpaansvar, med mindre han anses for at have særlige branchekendskab jf. **KFE 2000.172 VBA**.

Af **KFE 2000.172VBA** ses det at egen skyld blandt andet kan foreligge, hvis bygherren anses for at have stor faglig ekspertise. I sagen skulle bygherren bære en del af tabet grundet, at han ikke gjorde indsigelser ved at afkræve oplysninger, om grunden til ændring i materialevalget og fordelene og ulemperne herved. Endvidere burde bygherren have været bekendt problemerne med, at det materiale som rådgiveren fik ændret undertaget til ikke var egnet hertil. I **KFE 2010.241 VBA**, har det også været behandlet om bygherren havde udvist egen skyld. Her fandtes det, at bygherren ikke havde efterlyst nærmere oplysninger om, hvorledes driften af slambehandlingsanlæg skulle foregå for at forbygge overbelastning af anlægget. Egen skyld vil i teorien også kunne forekomme, hvis bygherrens anvisninger eller ønsker til byggeriet baggrunden for manglen eller fejlen ved byggeriet. Dette understøttes af praksis med **T:BB 2004.559VBA**, hvor bygherrens ønske med hensyn til materiale, ikke vil kunne anvendes i overensstemmelse med fabrikantens anvisninger.

Bedømmelsen af egen skyld er et udtryk for en rimelighedsvurdering, som voldgiftsretten foretager ved ansvarsfordelingen. Bedømmelsen vil til tider være byrdefuldt for bygherren, da han er underlagt en pligt til at reagere over for fejl, som han er eller burde have kendskab til.

Bygherren kan antage en eksterne rådgiver, som uafhængigt foretager en kvalitetssikring af totalrådgiverens projekt, for at minimere risikoen for tilkendelsen af egen skyld. Hvis at bygherren antager en ekstern rådgiver gør det desuden det nemmere for bygherren at bevise at han har forsøgt at beskytte sin egen interesse og opfyldt sin loyalitetspligt.¹⁰¹

5. Ansvarsbegrænsninger

Bygherrens mulighed for at kunne blive tilkendt erstatning, kan blive påvirket af aftale om ansvarsbegrænsninger mellem bygherren og rådgiveren. Det er muligt at aftale

⁹⁹ Iversen, Entrepriseretten, s. 824f.

¹⁰⁰ Gomard (Iversen), Bernhard Obligationsret, 2. del, s. 243

¹⁰¹ Costigan, Malcolm, T:BB 2011.653

ansvarsbegrænsningsklausuler når det er gjort tydeligt, klart og overskueligt, hvilket blandt andet ses af ABR 18 § 50.¹⁰² Hvis ikke at ansvarsbegrænsningen vedtages af parterne, vil rådgiveren blive ansvarlig for bygherrens tab, hvilket bl.a. følger af **T:BB 2002.289V** hvor rådgiveren skulle dække bygherrens tab.

Bestemmelsen er en ansvarsbegrænsningsklausul, hvilket bl.a. ses ved, at rådgiveren ikke kan blive ansvarlig for driftstab, avancetab eller andre indirekte tab endvidere forpligtes rådgiveren kun til i tilfælde med flere skadevolder, at skulle dække den del af bygherrens tab som er rådgiverens skyld jf. ABR 18 § 50, stk. 1 & 2 som svarer til ABR 89's pkt. 6.2.4 og 6.2.5. Dog er det ikke sikkert at praksis vedrørende § 50, stk. 1, vil være ens med praksis fra ABR 89, da rådgivningsopgaverne er mangeartede og fordi bestemmelsen rækkevidde afhænger af rækkevidden af hvad der nærmere er omfattet, hvilket ABR 18 ikke vejleder nærmere om.¹⁰³

Vurderingen af om tabet er direkte eller indirekte bliver derfor vurderet ud fra tabets påregnelighed og tabets forbindelse med det ansvarspådragende forhold. Jo mere fjernt at tabet er med den ansvarspådragende handling, desto mere taler det for at der foreligger et indirekte tab.¹⁰⁴ Afgrænsningen af tabstypen henføres desuden også til om transaktionstabet udspringer af det misligholdte eller hvis det udspringer af hvad der skulle have været gennemført på baggrund af den misligholdte transaktion. I det første tilfælde vil der være tale om et direkte tab, i det andet tilfælde er der tale om et indirekte tab.¹⁰⁵ Da rådgiverens opgaver som tidligere nævnt er mangeartet medfører det at er svært at lave en standardiseret definition, hvorfor tabet skal vurderes specifikt og konkret for hver enkelt situation ud fra omstændigheder i sagen.¹⁰⁶

Rådgiveren har herudover muligheden for at anvende klausulerne i §50, stk. 3 &4. Da dette speciale ikke behandler bygherrens mulighed for dækning gennem forsikring nærmere behandles stk. 3 ikke nærmere. ABR 18 § 50, stk. 4 begrænser desuden rådgiverens erstatningsansvar til to gange det aftalte rådgiverhonorar, dog mindst 2,5 mio. kr., hvis rådgiveren ikke har tegnet projektansvarsforsikring. ABR 18 § 50, stk. 3 og 4 er således nye.

Det følger af betænkningen til ABR 18 at § 50, stk. 4 at denne kun ikke kan gøres gældende, hvis rådgiveren har udvist grov uagtsomhed. dette understøttes også af praksis hvilket kan ses i den tidligere gennemgået **T:BB 2018.514VBA** & **T:BB 2006.334VBA**, hvor rådgiverne i sagerne havde handlet uagtsomt, men ikke groft uagtsomt. Som eksempel på en sag, hvor voldgiftsretten fandt at rådgiveren havde handlet groft uagtsomt i en sådan grad at en ansvarsbegrænsningsaftale blev tilsidesat ses **T:BB 2014.531VBA**.

Bygherren skal således være opmærksom på om hans tab er direkte eller indirekte, når denne retter et erstatningskrav mod sin rådgiver. Herudover bør bygherren også være vågne om hvorvidt parterne har indgået klausuler om ansvarsbegrænsning. Dette kan være sig ved anvendelsen ABR-vilkårene klausuler eller ved klausuler som ikke er en del af ABR. Hvis parterne har indgået en ansvarsbegrænsningsklausul, vil resultat heraf være at bygherrens erstatning for totalrådgiverens vil kunne nedsættes.

¹⁰² *Gjedde-Nielsen*, ABR 89, s. 276f. & *Iversen*, *Entrepriseretten*, s.826f. & *Werlauff*, *Kontrakter*, s. 246

¹⁰³ *Gjedde-Nielsen*, ABR 89, s. 277f.

¹⁰⁴ *Isager-Sally*, Mikkel, **T:BB 2010.296**

¹⁰⁵ *Hansen, Jørgen*, *Ansvar og moderniseret byggeproces*, s. 100 & *Iversen*, *Erstatningsberegning i kontraktforhold*, s. 595 & *Buch*, *Entrepriseretlige mangler*, s. 251

¹⁰⁶ *Gjedde-Nielsen*, ABR 89, s. 308f.

Del IV: Konklusion

Ud fra overstående analyse kan det ses, at bygherren mulighed for at kunne få erstatning er forbundet med han bør foretage aktive handlinger. Bygherren bør være opmærksom på at han står svagt overfor totalrådgiveren i den nuværende retstilstand under hele rådgivningsforløbet.

For at definere hvilke ydelser, der skal leveres, vil parterne ofte indgå ABR 18 og YBL 18. Her vil ABR 18 tage højde for de forskellige ting, som aftalen bør forholde sig til, fx hvad parterne gør ved tvister, om der er ansvarsbegrænsninger mv., men også hvordan rådgiverens opgave skal udføres jf. ABR 18 § 9. Ydelsesbeskrivelserne definere nærmere, hvilke forpligtelser, rådgiveren er omfattet af. ABR 18 og YBL 18 forholder sig ikke dybdegående til ydelsens kvalitet, hvorfor området også er reguleret af de almindelig obligationsretlige principper og regler. Bygherren har krav på at rådgiveren levere en god ydelse, som lever op til gældende krav fra den pågældende branches kutymen og sædvaner. Tidspunktet for vurderingen af, om ydelsen lever op til gældende krav, er ved projekteringen af ydelsen. Da branchekutymen og sædvaner er dynamiske, medfører dette en usikkerhed for bygherren.

Undersøgelsen viser, at der foreligger en mangel, hvis rådgiveren fejlprojektere eller har anvendt uegnede materialer. Om der foreligger en mangel, afgøres ved at se på parternes af aftale. Ud fra mangelsbegrebet i ABR 18 § 42, fastslås det at en mangel foreligger, hvis rådgiverens ydelse ikke lever op til aftalen eller god skik på området. Da der ikke endnu er kommet praksis endnu på området, må mangelsvurderingen endvidere afgøres ud fra mangelsbegrebet fra obligationsretten, hvor manglen kan være konkret eller abstrakt. Herudover vil vurderingen af om der foreligger en mangel også inddrage tidligere praksis.

I praksis er det svært at konstatere om der er tale om en mangel ud fra aftalen og ABR/YBL, hvorfor at syn og skøn eller sagkyndig erklæring til tider tillægges vægt ved bedømmelsen ved domstolene eller voldgiftsretten. Hvis det konstateres, at projekteringsfejl eller rådgiverens valg af uegnede materialer anses som en mangel, medfører det, at der er sket en misligholdelse af parternes aftale. Bygherren har herefter mulighed for at gøre brug af sin misligholdelsesbeføjelse i form af erstatning. Bygherren kan for at forbedre sin retstilling sørge for at beskrive parternes forpligtelser mere fyldestgørende end ABR 18 og YBL 18. Med de nye standardvilkår bliver forhåbentlig nemmere for bygherren at kvalificere om der foreligger en mangel ved rådgiverens ydelse, men der mangler praksis herpå indtil videre.

Når manglen er fastslået, skal bygherren undersøge, om de erstatningsretlige betingelser er opfyldt, for at kunne få erstatning. Del III belyser disse betingelser og hvilke vanskelighederne, der kan være ved at fastslå ansvaret, bygherrens tab og at bevise disse i praksis.

Ansvarsgrundlaget for totalrådgiveren er som udgangspunkt et professionsansvar, hvilket medfører at opgaven skal løses med den faglige dygtighed, en god rådgiver vil yde på det bestemte område. Bygherren har bevisbyrden til at skulle bevise, at rådgiveren har handlet ansvarspådragende. Bygherren kan i praksis sikre sig bevis herfor ved at få foretaget sagkyndige erklæringer eller syn og skøn. Af praksis ses, det at totalrådgiveren ofte findes ansvarlig for projekteringsfejl, men er voldgiftsretten er tilbageholdende med at finde rådgiveren ansvarlig for valget af uegnede materialer, da der i denne vurdering også ses på byggetidens viden. Bygherren kan forbedre sin retstilling ved at inkludere en klausul om omvendt bevisbyrde. Hvis der er indgået en sådan klausul vil rådgiveren skulle bevise, at han har leveret rette ydelse og at der ikke foreligger et ansvarspådragende forhold.

Bygherren har ofte svært ved at godtgøre at denne har lidt et tab, i henhold til de erstatningsretlige betingelser. Det ses af undersøgelsen af praksis at bygherren har krævet erstatning ud fra tabstyperne, mistet konkurrencefordel, udbedringsomkostninger og disruption, hvor voldgiftsretten/domstolene også har anerkendt disse. Når tabet har skulle godtgøres har voldgiftsretten ofte valgt, at det skulle ske ved ligefrem bevisbyrde, men i enkelte tilfælde ses det, at der har været omvendt bevisbyrde. Voldgiftsretten har i nogle tilfælde været imødekommende over for at lempe bevisbyrden i tilfælde af, at omstændighederne konkret har talt herfor. Ved tabsopgørelsen kan det ses af analysen at voldgiftsretten har haft en tendens til at vægte syn og skøn højere end mundtlige beviser. Det ses af praksis at bygherren har formået at få erstatning for totalrådgiverens projekteringsfejl eller valg af uegnede materialer, da bevisbyrden har været løftet.

Bygherren kan dog opleve, at erstatningen bliver begrænset hvis denne har udvist egen skyld eller hvis der er indgået ansvarsbegrænsninger, hvilket ses af del III, afsnit 4 og 5. For at sikre sig mod at erstatningen ikke nedsættes, som følge af egen skyld, bør bygherren overveje at påtage sig en ekstern rådgiver, som uafhængig foretager en kvalitetssikring af totalrådgiverens projekt.

Retstilstanden er således i Danmark, at bygherren godt kan få erstatning for rådgiverens projekteringsfejl eller valg af uegnede materialer, hvis han kan formå at løfte bevisbyrden i relation til de erstatningsretlige betingelser. For at optimere sin muligheder for at kunne få tilkendt erstatning, bør bygherren udspecificere, hvilken ydelse som rådgiveren skal yde og sikre sig en bevismæssige fordel.

Del V: Litteraturfortegnelse

Bøger

- Andersen*, Mads Bryde & Joseph Lookofsky, Lærebog i obligationsret I, 4. udgave, Karnov Group, 2015
- Bang-Pedersen*, Ulrik Rammeskow, Lasse Højlund Christensen og Clement Salung Petersen, Den civile retspleje, 4. udgave, Forlaget Pejus, 2017
- Buch*, Anders Vestergaard Entrepriseretlige mangler, 1. udgave, Forlaget Thomson, 2007
- Evald*, Jens, Juridisk teori, metode og videnskab, 1. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2016
- Fenger*, Niels, Mads Bryde Andersen, Lars Bo Langsted & Lars Lindencrone Pedersen(red) m.fl., Festskrift til Erik Werlauff, 1. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2012
- Gjedde-Nielsen*, Michael & Hans Lykke Hansen, ABR 89, 3. udgave, Karnov Group, 2013
- Gomard*, Bernhard, Moderne erstatningsret, 1. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2002
- Gomard* (Iversen), Bernhard, Obligationsret, 2. del, 4. udgave ved Torsten Iversen, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2011.
- Hansen, Jørgen*, Henrik Viltoft & Per Walsøe, Ansvar og moderniseret byggeproces, Praktiserende Arkitekters Råd og Foreningen af Rådgivende Ingeniører i kommission hos Gyldendal, 1970
- Hansen, Ole*, Entrepriseretlige mellemformer, 1. Udgave, 1. oplag, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2013
- Iversen*, Torsten, Entrepriseretten, 1. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2016
- Iversen*, Torsten, Erstatningsberegning i kontraktforhold, 1. udgave, Forlaget Thomson A/S, 2000
- Juul*, Jakob & Peter Fauerholdt Thommesen, Voldgiftsret, 3. udgave, Karnov Group, 2017
- Langsted*, Lars Bo, Rådgivning I - det professionelle erstatningsansvar, 1. udgave, Forlaget Thompson A/S, 2004
- Mortensen*, Mette, Parternes adgang til bevisførelse i den danske civile retspleje, PH.D. afhandling, 2016
- Munk-Hansen*, Carsten, Retsvidenskabsteori, 2. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2018.
- Samuelsson*, Morten & Kjeld Søgaard, Rådgiveransvaret, 1. udgave, Forsikringshøjskolens forlag, 1993.
- Ulfbeck*, Vibe, Erstatningsretlige grænseområder, 2. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2010.
- Von Eyben*, Bo & Helle Isager, Lærebog i Erstatningsret, 8. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2015.
- Werlauff*, Erik, Kontrakter, 4. udgave, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2018

Love, betænkninger og lovforslag og øvrige kilder

- AB 18, Almindelig bestemmelser for byggeri og anlæg
- ABR 18, Almindelig bestemmelser for teknisk rådgivning og bistand,
- Betænkning 1570, Almindelige betingelser i bygge- og anlægsvirksomhed, Trafik Bygge og Boligstyrelsen, juni 2018.
- ABR 89, Almindelige Bestemmelser for Teknisk Rådgivning og bistand, oktober 1989.
- Dansk Forening for Voldgift, Regler om bevisoptagelse voldgiftssager, 2010.
- LBK nr. 1101 af 22/09/2017, Bekendtgørelse af lov om rettens pleje (Retsplejeloven)
- LBK nr. 140 af 17/02/2014, Købeloven

L nr. 553 af 24/06/2005 ændret ved L nr. 106 af 26/02/2008, Voldgiftsloven
Voldgiftsnævnets procesregler, 2018
YBL 18, DANSKE ARK & FRI Ydelsesbeskrivelser for Byggeri og landskab, 2018

Domme & kendelser

utrykte kendelse fra VBA af den 8. januar 2016, C-12982

VBA-kendelse af d. 30. april 2019, C-14696

VBA-kendelse af 7. maj 2019, C-14199

UFR (Ugeskrift for retsvæsen)

U 2017.753 V

U 2010.213 H

U 2006.386 Ø

U 2002.1431 H

U 2000.521 H

U 1994.656 V

U 1950.658 H

T:BB (Tidskrift for bolig- og byggeret)

T:BB 2019.34VBA

T:BB 2018.907VBA

T:BB 2018.797V

T:BB 2018.664VBA

T:BB 2018.514VBA

T:BB 2018.505VBA

T:BB 2018.188VBA

T:BB 2017.779VBA

T:BB 2017.193VBA

T:BB 2017.66VBA

T:BB 2016.949VBA

T:BB 2016.838VBA

T:BB 2016.557VBA

T:BB 2015.635VBA

T:BB 2015.534VBA

T:BB 2015.33VBA

T:BB 2014.531VBA

T:BB 2012.552VBA

T:BB 2010.256 VBA

T:BB 2009.421Ø

T:BB 2009.9V

T:BB 2008.428VBA

T:BB 2007.634VBA

T:BB 2006.334VBA

T:BB 2004.559VBA

T:BB 2004.189VBA

T:BB 2002.289V

T:BB 2001.602VBA

KFE (Kendelser om fast ejendom)

KFE 2010.241 VBA

KFE 2010.61 VBA

KFE 2000.172 VBA

KFE 1999.193 VBA

KFE 1981.4 VBA

KFE 1977.34 VBA

KFE 1976.51 DIV

FED (Forsikrings- og Erstatningsretlig Domssamling)

FED 2003.2138Ø

FED 1998.587V

FED 1997.331Ø

Artikler

Costigan, Malcolm, Praksisudviklede begrænsninger af den tekniske rådgivers ansvar for fejl og forsømmelser, T:BB 2011.653

Falk, Nicolaus, Om bygherrens mistede konkurrencefordel, T:BB 2017.321

Gjedde-Nielsen, Michael, Nogle bemærkninger til ABR 18, T:BB 2018.305

Iversen, Torsten, Strejftog i AB-udkastet – forbedringer eller forringelser? – forenklinger eller forviklinger? T:BB 2018.310

Iversen, Torsten, Udfyldende entrepriseret: Hvad gælder, når AB 92 ikke er vedtaget? T:BB 2003.480

Isager-Sally, Mikkel, Indirekte tab, jf. AB 92 § 35, stk. 2. Bygherrens udgifter til genhusning og flytning/opbevaring af inventar, T:BB 2010.296

Jørgensen, Stig, Et funktionsbestemt professionsansvar, Retsvidenskabelig tidsskrift, 2001

Lett, Jesper & Steffen Pihlblad, Høringssvar fra Voldgiftsinstituttet, T:BB 2018.420

Nielsen, Tanja & Christian Johansen, Rådgiverens ansvar for kvaliteten af bygherrens udbudsmateriale, T:BB 2012.144

Korsgaard Christensen, Niklas, Nye regler om projektgennemgang, T:BB 2018.358

Rudfeld, Henrik & Eske Groes, Byggeriets rådgivere skal tage mere ansvar, KTC, 23/1-2017

Trolle, Jørgen, Kommentarer til danske Højesteretsdomme afsagt i tiden januar-juni 1973, U 1973B.322

Skærmpoint

Ordoptælling

Statistik:

Sider	44
Ord	19.689
Tegn (uden mellemrum)	115.465
Tegn (med mellemrum)	134.828
Afsnit	516
Linjer	1.775

Medtag fodnoter og slutnoter

Luk